МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Правові засади діяльності органів самоврядування в соціальній структурі»

на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування»

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Віктор РУДНЄВ
(підпис)

Виконав: здобувач вищої освіти,
гр. ПУДМ-61
Віктор РУДНЄВ

Керівник: д.н.держ.упр, доцент
Ірина АНТИПЕНКО

Рецензент: _____
_____

Київ, 2025

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва

Кафедра публічного управління та адміністрування
Ступінь вищої освіти «Магістр»
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Ірина АНТИПЕНКО
«31» жовтня 2025 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
Руднєва Віктора Ігоровича

1. Тема роботи **«Правові засади діяльності органів самоврядування в соціальній структурі»;**
   керівник кваліфікаційної роботи – Антипенко Ірина Вікторівна, д.н.держ.упр., доцент, затверджені наказом Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій від «30» жовтня 2025 р. № 467.
2. Термін подання кваліфікаційної роботи – «22» грудня 2025 р.
3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: спеціальна теоретична і методична наукова література; наукові публікації (статті, монографії, дисертаційні дослідження) провідних вітчизняних та закордонних дослідників за темою кваліфікаційної роботи; результати науково-дослідної роботи кафедри публічного управління та адміністрування «Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні»; нормативно-правові документи; матеріали переддипломної практики.
4. Перелік ілюстративного матеріалу: *презентація*
5. Дата видачі завдання: «27» червня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Структура роботи, вступ	27.06.2025 – 29.08.2025	Виконано
2.	Розділ І	01.09.2025 – 26.09.2025	Виконано
3.	Розділ ІІ	29.09.2025 – 24.10.2025	Виконано
4.	Розділ ІІІ	27.10.2025 – 28.11.2025	Виконано
5.	Висновки, додатки	01.12.2025 – 12.12.2025	Виконано
6.	Презентація	15.12.2025 – 19.12.2025	Виконано

Здобувач вищої освіти _____ Віктор РУДНЄВ

Керівник
кваліфікаційної роботи _____ Ірина АНТИПЕНКО

РЕФЕРАТ

Руднєв В.І. Правові засади діяльності органів самоврядування в соціальній структурі : кваліф. робота на здобуття освіт. ступеня магістра; спец. 281 «Публічне управління та адміністрування»; Держ. у-т інформац.-комунікац. технолог.; каф. публічного управління та адміністрування; наук. керівник І.В. Антипенко, д.н.держ.упр., доц. Київ, 2025. 83 с.

Метою кваліфікаційної магістерської роботи є комплексний аналіз правових засад діяльності органів місцевого самоврядування в соціальній структурі сучасного українського суспільства, виявлення проблем правового регулювання та розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо його удосконалення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі функціонування органів місцевого самоврядування в соціальній структурі українського суспільства.

Предмет дослідження – правові засади діяльності органів місцевого самоврядування, їх взаємодії з елементами соціальної структури та механізми правового регулювання у сфері місцевого самоврядування.

Короткий зміст роботи. розкрито теоретико-правові засади місцевого самоврядування, визначено сутність, місце та роль у системі публічної влади, а також характеристику соціальної структури суспільства як середовища функціонування самоврядних інститутів; проаналізовано конституційні та законодавчі основи місцевого самоврядування в Україні, визначено правовий зміст компетенції органів самоврядування, досліджено правові механізми участі громадян у вирішенні питань місцевого значення; досліджено європейські стандарти місцевої демократії та оцінено особливості їх імплементації в українське правове поле; з'ясовано характер взаємодії органів місцевого самоврядування з елементами соціальної структури, виявлено соціальні дисбаланси та вплив різних груп на прийняття рішень на місцевому рівні; оцінено вплив реформи децентралізації на правовий статус і функціонування місцевого самоврядування, виявлено існуючі проблеми, колізії та правові прогалини у регулюванні діяльності органів місцевого самоврядування; проведено практичний аналіз функціонування обраної територіальної громади та на основі виявлених недоліків розроблено пропозиції щодо удосконалення правового забезпечення та підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцеве самоврядування; правові засади; публічна влада; компетенція органів самоврядування; територіальна громада; місцеве врядування; децентралізація; повноваження органів самоврядування; нормативно-правове регулювання; публічні послуги; інституційна спроможність; громадська участь; місцевий розвиток; публічне управління; демократичне врядування.

ABSTRACT

Rudniev V. Legal Foundations of the Activities of Self-Government Bodies within the Social Structure: Master's Qualification Thesis; Specialty 281 «Public Administration and Management»; State University of Information and Communication Technologies; Department of Public Administration and Management; Scientific Advisor I.V. Antypenko, Doctor of Public Administration, Associate Professor. Kyiv, 2025. 83 p.

The aim of the master's qualification work is to conduct a comprehensive analysis of the legal foundations of the activities of local self-government bodies within the social structure of modern Ukrainian society, identify problems of legal regulation, and develop scientifically grounded proposals for its improvement.

The object of the research is the social relations arising in the process of functioning of local self-government bodies within the social structure of Ukrainian society.

The subject of the research is the legal foundations of the activities of local self-government bodies, their interaction with elements of the social structure, and the mechanisms of legal regulation in the sphere of local self-government.

Summary. The thesis reveals the theoretical and legal foundations of local self-government, identifies its essence, place, and role within the system of public authority, as well as characterizes the social structure of society as an environment for the functioning of self-governing institutions. The constitutional and legislative foundations of local self-government in Ukraine are analyzed; the legal content of the competence of self-government bodies is defined; and the legal mechanisms of citizen participation in addressing local issues are examined. European standards of local democracy are studied, and the specifics of their implementation in the Ukrainian legal framework are assessed. The nature of the interaction between local self-government bodies and elements of the social structure is clarified, social imbalances and the influence of various groups on local decision-making are identified. The impact of decentralization reform on the legal status and functioning of local self-government is evaluated, and existing problems, legal conflicts, and gaps in the regulation of the activities of self-government bodies are identified. A practical analysis of the functioning of the selected territorial community is conducted, and based on revealed shortcomings, proposals for improving legal regulation and enhancing the effectiveness of local self-government bodies are developed.

Keywords: local self-government; legal foundations; public authority; competence of self-government bodies; territorial community; local governance; decentralization; powers of self-government bodies; regulatory and legal framework; public services; institutional capacity; civic participation; local development; public administration; democratic governance.

ЗМІСТ

ВСТУП 6

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ 11

1.1. Поняття та сутність місцевого самоврядування в системі публічної влади 11

1.2. Соціальна структура суспільства як середовище функціонування органів самоврядування 15

1.3. Конституційні та законодавчі основи місцевого самоврядування 20

1.4. Європейські стандарти місцевої демократії та їх імплементація в Україні 23

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ 29

2.1. Компетенція органів місцевого самоврядування: правовий зміст 29

2.2. Взаємодія органів самоврядування з елементами соціальної структури 33

2.3. Правові механізми участі громадян у вирішенні питань місцевого значення 37

2.4. Проблеми та колізії правового регулювання діяльності органів самоврядування 41

2.5. Вплив реформ децентралізації на правовий статус самоврядування 45

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ 51

3.1. Методика оцінювання ефективності правового регулювання 51

3.2. Аналіз практичного функціонування обраної територіальної громади 55

3.3. Виявлення правових прогалин і соціальних дисбалансів 58

3.4. Порівняльний аналіз із моделями місцевого самоврядування держав ЄС 62

3.5. Пропозиції щодо удосконалення правового забезпечення 67

ВИСНОВКИ 74

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 78

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах трансформації системи публічного управління в Україні особливого значення набуває проблематика правового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування як найбільш наближеної до населення ланки публічної влади. Місцеве самоврядування виступає не лише конституційно гарантованим правом територіальної громади, але й ключовим механізмом реалізації інтересів різних соціальних груп, забезпечення сталого розвитку територій та зміцнення демократичних засад суспільного устрою.

Соціальна структура суспільства являє собою складну систему взаємопов'язаних елементів, що включає різноманітні соціальні групи, верстви, інститути та організації, які перебувають у постійній взаємодії та впливають на процеси місцевого розвитку. Органи місцевого самоврядування функціонують у цій структурі як суб'єкти, що мають узгоджувати інтереси різних соціальних груп, забезпечувати соціальну справедливість та сприяти інтеграції суспільства на локальному рівні.

Реформа децентралізації, розпочата в Україні у 2014 році, суттєво змінила правовий статус органів місцевого самоврядування, розширила їхні повноваження та фінансові можливості. Однак цей процес також виявив низку проблем правового характеру, зокрема неузгодженість законодавства, колізії у розподілі повноважень між різними рівнями влади, недосконаліть механізмів громадського контролю та участі

Важливість дослідження правових засад діяльності органів місцевого самоврядування в контексті соціальної структури зумовлена необхідністю забезпечення ефективного врядування на місцевому рівні, підвищення якості надання публічних послуг населенню, створення умов для участі громадян у прийнятті управлінських рішень. Особливої актуальності набуває аналіз досвіду європейських країн, де місцеве самоврядування має глибокі традиції

та ґрунтується на принципах субсидіарності, пропорційності та партисипативної демократії.

Конституція України визнає місцеве самоврядування одним із базових елементів конституційного ладу держави, гарантує його самостійність у межах повноважень, визначених законом. Водночас правове регулювання діяльності органів самоврядування потребує подальшого розвитку з урахуванням сучасних викликів, зокрема необхідності інтеграції різних соціальних груп, подолання регіональних диспропорцій, забезпечення соціальної згуртованості територіальних громад.

Стан наукового розроблення теми дослідження. Проблематика правових засад діяльності органів місцевого самоврядування в контексті соціальної структури суспільства належить до міждисциплінарних напрямів сучасної науки, що поєднує правознавство, публічне управління, соціологію, конституційну теорію та державне будівництво. У науковому дискурсі питання взаємозв'язку між місцевим самоврядуванням та соціальною структурою розглядається як ключовий чинник інституційної спроможності територіальних громад, стійкості демократичних інститутів та ефективності публічного адміністрування.

У вітчизняній науковій традиції започаткування системного аналізу місцевого самоврядування пов'язується з працями українських дослідників О. Батанова, В. Авер'янова, В. Кампо, М. Білинської, О. Карпенка, І. Надольного, які розглядали правову природу самоврядних інститутів у контексті конституціоналізму, субсидіарності та розмежування компетенцій. Вагому увагу приділено питанням функціональної спроможності органів місцевого самоврядування у працях В. Куйбіди, І. Легкого, С. Серьогіна, які акцентують на формуванні сучасної моделі муніципального управління та її відповідності європейським принципам місцевої демократії.

Соціоструктурний аспект самоврядування відображений у роботах Н. Панченко, Л. Штефан, О. Бориславської, де досліджується взаємодія органів влади з різними соціальними групами, інститутами громадянського

суспільства, локальними елітами та стейкхолдерами розвитку територій. У межах соціологічного підходу (Н. Костенко, О. Донченко, Є. Головаха) місцеве самоврядування постає як інструмент соціальної інтеграції, механізм впорядкування інтересів та формування локальної солідарності.

У зарубіжній науці значний внесок здійснили дослідники Б. Сміт, Дж. Шарп, В. Беннет, Р. Мюллер, які акцентують на територіальній організації влади, бюджетній автономії та впливі соціальної стратифікації на якість локального врядування. Важливими є праці М. Крозьє, Н. Лумана, П. Бурдьє, що заклали теоретичні підвалини аналізу соціальних структур, ресурсів та мережевих взаємодій, які визначають поведінку самоврядних органів і їх спроможність реалізовувати публічні функції.

Після початку реформи децентралізації в Україні (2014 р.) науковий інтерес суттєво зріс. У працях Т. Мотренка, Ю. Коденка, В. Письменного, А. Ткачука, Ю. Шарова, Л. Федулової проаналізовано правове підґрунтя інституційної спроможності територіальних громад, модернізацію компетенцій органів самоврядування, перерозподіл повноважень між рівнями влади та трансформацію соціальної структури місцевих спільнот. Нещодавні дослідження підкреслюють необхідність гармонізації національного законодавства з нормами Європейської хартії місцевого самоврядування, а також адаптації муніципальної моделі до умов воєнного стану, відновлення територій і зростання ролі громад у забезпеченні соціальної стійкості.

Однак попри широку джерельну базу, низка аспектів теми залишається недостатньо опрацьованою. Зокрема, бракує комплексних досліджень, що поєднують правове регулювання діяльності органів самоврядування зі структурно-функціональним аналізом соціальної структури громади. Недостатньо висвітлено питання взаємодії органів самоврядування з соціальними групами у контексті нерівності доступу до публічних послуг, впливу місцевих лідерських груп, цифрової стратифікації, формування мережевих спільнот та локальних ідентичностей. Сучасний науковий ландшафт потребує також дослідження правових інструментів забезпечення

соціальної згуртованості, безпеки, участі громадян та інституційного балансу на місцевому рівні.

Таким чином, тема правових засад діяльності органів самоврядування в соціальній структурі перебуває на етапі активного розвитку, характеризується значною кількістю теоретичних і прикладних напрацювань, але водночас вимагає подальшого міждисциплінарного аналізу, систематизації підходів і поглиблення досліджень взаємодії правового регулювання, соціальних механізмів і публічного управління на рівні громади.

Метою кваліфікаційної магістерської роботи є комплексний аналіз правових засад діяльності органів місцевого самоврядування в соціальній структурі сучасного українського суспільства, виявлення проблем правового регулювання та розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо його удосконалення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

- розкрити теоретико-правові засади місцевого самоврядування, включаючи його поняття, сутність, місце та роль у системі публічної влади, а також характеристику соціальної структури суспільства як середовища функціонування самоврядних інститутів;
- проаналізувати конституційні та законодавчі основи місцевого самоврядування в Україні, визначити правовий зміст компетенції органів самоврядування та дослідити правові механізми участі громадян у вирішенні питань місцевого значення;
- дослідити європейські стандарти місцевої демократії, зокрема положення Європейської хартії місцевого самоврядування, та оцінити особливості їх імплементації в українське правове поле;
- з’ясувати характер взаємодії органів місцевого самоврядування з елементами соціальної структури, виявити соціальні дисбаланси та вплив різних груп на прийняття рішень на місцевому рівні;

– оцінити вплив реформи децентралізації на правовий статус і функціонування місцевого самоврядування, виявити існуючі проблеми, колізії та правові прогалини у регулюванні діяльності органів місцевого самоврядування;
– провести практичний аналіз функціонування обраної територіальної громади та на основі виявлених недоліків розробити пропозиції і методичні підходи щодо удосконалення правового забезпечення та підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі функціонування органів місцевого самоврядування в соціальній структурі українського суспільства.

Предмет дослідження – правові засади діяльності органів місцевого самоврядування, їх взаємодії з елементами соціальної структури та механізми правового регулювання у сфері місцевого самоврядування.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Діалектичний метод застосовано для розкриття сутності місцевого самоврядування як явища, що постійно розвивається у взаємодії з соціальною структурою суспільства. Системний метод дозволив розглянути органи місцевого самоврядування як елемент цілісної системи публічної влади. Структурно-функціональний метод використано для аналізу компетенції органів самоврядування.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 83 сторінки. Список використаних джерел налічує 80 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ

1.1. Поняття та сутність місцевого самоврядування в системі публічної влади

Місцеве самоврядування являє собою складний та багатогранний феномен, що поєднує правові, політичні, соціальні та управлінські аспекти. У науковій літературі та нормативно-правових актах існують різні підходи до визначення поняття місцевого самоврядування, що відображають його багатоаспектну природу. Розуміння сутності місцевого самоврядування є ключовим для дослідження його правових засад та ролі в соціальній структурі суспільства.

Конституція України визначає місцеве самоврядування як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Таке визначення закріплює правову природу місцевого самоврядування як конституційно гарантованого права громади, що є суб'єктом владних повноважень на відповідній території. Водночас це визначення підкреслює самостійність місцевого самоврядування, що реалізується в межах правового поля, встановленого державою [1, с. 141].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» розвиває конституційні положення і визначає місцеве самоврядування як гарантоване державою право та реальну здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення. Таке розуміння акцентує увагу не лише на правовому характері місцевого самоврядування, але й на його організаційних та функціональних аспектах, зокрема на відповідальності органів та посадових осіб за прийняті рішення [2, с. 170].

У теорії муніципального права сформувалися різні концепції місцевого самоврядування, які відображують специфіку його природи та місця в системі публічної влади. Основними серед них є громадська теорія, державна теорія та теорія дуалізму муніципального управління. Громадська теорія розглядає місцеве самоврядування як форму самоорганізації населення для вирішення питань місцевого значення, підкреслюючи його відокремленість від державної влади. Державна теорія, навпаки, трактує місцеве самоврядування як продовження державної влади на місцевому рівні, як форму децентралізації державного управління [5, с. 118].

Теорія дуалізму, яка є найбільш поширеною в сучасній науці муніципального права, визнає подвійну природу місцевого самоврядування. З одного боку, місцеве самоврядування є формою самоорганізації населення, що виражає його волю та інтереси. З іншого боку, воно є складовою частиною системи публічної влади, що виконує певні публічно-владні функції та здійснює делеговані державою повноваження. Така дуалістична природа місцевого самоврядування знаходить своє відображення в законодавстві України та практиці його функціонування [6, с. 72].

Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Україною, визначає місцеве самоврядування як право і спроможність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину публічних справ і управляти нею, діючи в межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення. Таке визначення підкреслює автономний характер місцевого самоврядування, його здатність до самостійного прийняття рішень та управління місцевими справами в інтересах територіальної громади.

У системі публічної влади місцеве самоврядування посідає особливе місце, відрізняючись від інших форм організації влади. На відміну від органів державної влади, органи місцевого самоврядування формуються безпосередньо територіальною громадою шляхом виборів і підзвітні їй. Вони не входять до системи органів державної влади, що закріплено у статті 5 Конституції України, яка визнає місцеве самоврядування однією з форм

здійснення влади народом поряд з представницькою та безпосередньою демократією [7, с. 245].

Сутність місцевого самоврядування розкривається через його основні ознаки та принципи функціонування. До основних ознак місцевого самоврядування належать наявність територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування; виборність органів місцевого самоврядування; самостійність у вирішенні питань місцевого значення; власна матеріально-фінансова база; юридична відокремленість від органів державної влади; підзвітність і підконтрольність органів місцевого самоврядування територіальній громаді [8, с. 96].

Принципи місцевого самоврядування становлять фундаментальні засади його організації та функціонування. Законодавство України закріплює такі основні принципи місцевого самоврядування, як народовладдя, законність, гласність, виборність, правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність, підзвітність і підконтрольність органів та посадових осіб місцевого самоврядування територіальним громадам, державна підтримка та гарантії місцевого самоврядування, судовий захист прав місцевого самоврядування.

Принцип народовладдя означає, що єдиним джерелом влади в системі місцевого самоврядування є територіальна громада, яка реалізує своє право на місцеве самоврядування як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Цей принцип відображає демократичну природу місцевого самоврядування та його зв'язок із соціальною структурою суспільства, оскільки територіальна громада об'єднує представників різних соціальних груп, що проживають на відповідній території.

Принцип самостійності місцевого самоврядування означає, що територіальні громади мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України, без втручання органів державної влади. Водночас ця самостійність не є абсолютною і обмежується законом, що забезпечує баланс між автономією місцевого самоврядування та

необхідністю збереження єдності держави. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що самостійність місцевого самоврядування не означає його відокремлення від держави [45, с. 1060].

У системі публічної влади місцеве самоврядування виконує низку важливих функцій, що відображають його сутність та призначення. До основних функцій місцевого самоврядування належать представницька функція, яка полягає у представництві інтересів територіальної громади та забезпеченні участі населення в управлінні місцевими справами; регулятивна функція, що реалізується через прийняття нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування; управлінська функція, яка передбачає організацію виконання рішень та забезпечення надання публічних послуг населенню.

Соціальна функція місцевого самоврядування має особливе значення в контексті його взаємодії із соціальною структурою суспільства. Ця функція полягає у забезпеченні соціального захисту населення, розвитку соціальної інфраструктури, підтримці соціально вразливих груп, сприянні соціальній інтеграції та згуртованості територіальної громади. Реалізація соціальної функції вимагає від органів місцевого самоврядування врахування інтересів різних соціальних груп, забезпечення справедливого розподілу ресурсів та створення рівних можливостей для всіх членів громади.

Територіальна громада як первинний суб’єкт місцевого самоврядування являє собою сукупність жителів, об’єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями. Громада має складну внутрішню структуру, що включає різні соціальні групи, які відрізняються за соціально-економічним статусом, віком, освітою, професійною приналежністю, етнічною та культурною ідентичністю. Ця соціальна гетерогенність територіальної громади створює як можливості, так і виклики для діяльності органів місцевого самоврядування [13, с. 310].

Органи місцевого самоврядування є інституціональною формою реалізації права територіальної громади на місцеве самоврядування. Система органів місцевого самоврядування в Україні включає представницькі органи –

сільські, селищні, міські ради та їхні виконавчі органи, а також сільського, селищного, міського голову як посадову особу місцевого самоврядування. Ці органи діють від імені та в інтересах територіальної громади, забезпечуючи реалізацію її волі у вирішенні питань місцевого значення.

Взаємодія органів місцевого самоврядування з органами державної влади будується на принципах законності, взаємоповаги та координації. Держава гарантує місцеве самоврядування, забезпечує його фінансову та організаційну самостійність, водночас здійснюючи контроль за дотриманням законності в діяльності органів місцевого самоврядування. Така взаємодія відображає дуалістичну природу місцевого самоврядування, яке є одночасно формою самоорганізації громади та елементом системи публічної влади держави [15, с. 84].

Отже, місцеве самоврядування є складним багатоаспектним явищем, що поєднує правові, політичні, соціальні та управлінські характеристики. Його сутність розкривається через право територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення, організаційну самостійність органів місцевого самоврядування та їх особливе місце в системі публічної влади. Розуміння природи та сутності місцевого самоврядування є необхідною передумовою для аналізу його функціонування в соціальній структурі суспільства та розробки пропозицій щодо удосконалення правового регулювання.

1.2. Соціальна структура суспільства як середовище функціонування органів самоврядування

Соціальна структура суспільства являє собою складну систему взаємопов’язаних елементів, що включає різноманітні соціальні групи, верстви, інститути та організації. Розуміння соціальної структури як середовища функціонування органів місцевого самоврядування є важливим

для з’ясування специфіки їхньої діяльності, визначення пріоритетів розвитку та розробки ефективних механізмів взаємодії з населенням.

Соціальна структура характеризується наявністю різноманітних форм соціальної диференціації, що відображають розподіл індивідів та груп за різними критеріями, такими як економічний статус, професійна приналежність, освітній рівень, вік, етнічна та культурна ідентичність. У межах територіальної громади співіснують представники різних соціальних класів і верств, що мають специфічні інтереси, потреби та очікування щодо діяльності органів місцевого самоврядування [16, с. 156].

Економічна стратифікація є одним із найважливіших вимірів соціальної структури, що безпосередньо впливає на діяльність органів місцевого самоврядування. У територіальних громадах присутні групи населення з різним рівнем доходів, що визначає їхню спроможність сплачувати місцеві податки, користуватися платними послугами, брати участь у фінансуванні місцевих проектів. Органи місцевого самоврядування мають враховувати цю економічну диференціацію при формуванні бюджету, встановленні ставок місцевих податків і зборів, визначенні тарифів на комунальні послуги та розробці програм соціальної підтримки.

Професійна структура населення територіальної громади відображає розподіл працездатного населення за видами економічної діяльності, рівнем кваліфікації та формами зайнятості. У сучасних умовах територіальні громади характеризуються значною диверсифікацією професійної структури, що включає представників різних галузей економіки, фахівців різного профілю, підприємців, працівників сфери послуг. Така професійна диференціація створює різноманітні запити до органів місцевого самоврядування щодо створення умов для економічної діяльності, розвитку інфраструктури, забезпечення зайнятості населення [18, с. 217].

Освітня структура суспільства відображає розподіл населення за рівнем освіти та характером отриманих знань і навичок. Рівень освіти населення територіальної громади є важливим чинником, що впливає на якість

людського капіталу, економічний розвиток території, соціальну активність громадян. Органи місцевого самоврядування мають забезпечувати доступність якісної освіти, розвиток освітньої інфраструктури, створення умов для безперервного навчання та професійного розвитку населення.

Демографічна структура територіальної громади включає розподіл населення за віком, статтю, сімейним станом, що визначає специфічні потреби різних демографічних груп. Діти та молодь потребують розвиненої системи освіти, дозвілля, спортивної інфраструктури. Працездатне населення зацікавлене у створенні робочих місць, розвитку економіки, доступності житла. Люди похилого віку потребують соціального захисту, медичних послуг, доступного середовища. Органи місцевого самоврядування мають формувати політику, що враховує інтереси всіх демографічних груп.

Етнічна та культурна структура суспільства відображає наявність у територіальній громаді представників різних етнічних груп, носіїв різних культурних традицій, мовних спільнот. Україна є поліетнічною державою, де в межах територіальних громад можуть проживати представники різних національностей, що мають свої культурні особливості, мовні переваги, релігійні традиції. Органи місцевого самоврядування мають забезпечувати рівність прав усіх етнічних груп, сприяти збереженню культурної різноманітності, запобігати дискримінації та міжетнічним конфліктам.

Соціальні інститути є важливими елементами соціальної структури, що опосередковують взаємодію органів місцевого самоврядування з населенням. До таких інститутів належать сім’я, освітні заклади, релігійні організації, засоби масової інформації, громадські об’єднання. Ці інститути формують цінності, норми поведінки, моделі взаємодії, що впливають на характер участі громадян у місцевому самоврядуванні та їхні очікування щодо діяльності органів влади [22, с. 195].

Громадянське суспільство як сукупність недержавних інституцій та організацій, що функціонують у публічній сфері, є важливим компонентом соціальної структури. Громадські організації, благодійні фонди, професійні

спілки, бізнес-асоціації, неформальні ініціативні групи становлять активну частину територіальної громади, яка здатна артикулювати інтереси різних соціальних груп, здійснювати громадський контроль, брати участь у реалізації місцевих проектів. Розвиток громадянського суспільства сприяє підвищенню ефективності місцевого самоврядування [23, с. 162].

Соціальна структура територіальної громади характеризується певним рівнем соціальної мобільності, що відображає можливості переходу індивідів з однієї соціальної групи в іншу, зміни соціального статусу. Висока соціальна мобільність сприяє динамічному розвитку суспільства, забезпечує рівність можливостей, стимулює активність громадян. Органи місцевого самоврядування можуть впливати на соціальну мобільність через створення умов для освіти, професійного розвитку, підприємництва, доступу до ресурсів.

Соціальна стратифікація, яка відображає ієрархічну структуру суспільства, створює певні виклики для органів місцевого самоврядування у забезпеченні справедливого розподілу ресурсів та послуг. Наявність значної нерівності у доходах, доступі до освіти, медичних послуг, якості житла може призводити до соціальної напруженості, конфліктів інтересів, маргіналізації окремих груп населення. Органи місцевого самоврядування мають реалізовувати політику соціальної інклюзії, спрямовану на зменшення нерівності та забезпечення рівних можливостей для всіх членів громади.

Соціальний капітал територіальної громади, що включає довіру між людьми, норми взаємодопомоги, мережі громадянської участі, є важливим ресурсом для функціонування органів місцевого самоврядування. Високий рівень соціального капіталу сприяє кооперації громадян, підвищує ефективність колективних дій, полегшує вирішення спільних проблем. Органи місцевого самоврядування можуть сприяти нагромадженню соціального капіталу через підтримку громадських ініціатив, створення майданчиків для діалогу, залучення громадян до прийняття рішень [26, с. 127].

Урбанізація є важливим процесом, що трансформує соціальну структуру територіальних громад. Зростання міст, концентрація населення в

урбанізованих ареалах, зміна способу життя створюють нові виклики для органів місцевого самоврядування. Міські громади характеризуються більшою соціальною диференціацією, анонімністю соціальних зв'язків, інтенсивністю міграційних процесів. Органи місцевого самоврядування міст мають вирішувати специфічні проблеми, пов'язані з транспортом, екологією, житловою забезпеченістю, соціальною інтеграцією мігрантів [27, с. 105].

Сільські територіальні громади мають власну специфіку соціальної структури, що характеризується переважанням зайнятості у сільському господарстві, більш тісними соціальними зв'язками, консервативними цінностями, старінням населення внаслідок міграції молоді до міст. Органи місцевого самоврядування сільських територій стикаються з проблемами обмеженості ресурсів, депопуляції, занепаду інфраструктури. Розвиток сільських територій вимагає особливих підходів, що враховують специфіку їхньої соціальної структури.

Соціальні проблеми, такі як безробіття, бідність, соціальна ексклюзія, алкоголізм, наркоманія, домашнє насильство, є викликами для органів місцевого самоврядування. Ці проблеми нерівномірно розподілені в соціальній структурі, концентруючись у вразливих групах населення. Органи місцевого самоврядування мають розробляти та реалізовувати програми соціальної підтримки, профілактики, реабілітації, спрямовані на подолання соціальних проблем та інтеграцію маргіналізованих груп [29, с. 251].

Соціальна структура є динамічною системою, що постійно змінюється під впливом економічних, політичних, культурних, технологічних чинників. Процеси глобалізації, цифровізації, демографічні зміни, міграція трансформують соціальну структуру територіальних громад, створюючи нові соціальні групи, змінюючи баланс інтересів, породжуючи нові виклики. Органи місцевого самоврядування мають бути готовими до адаптації своєї діяльності до змін у соціальній структурі, прогнозувати тенденції розвитку, розробляти стратегії, що враховують майбутні зміни [30, с. 221].

Отже, соціальна структура суспільства є складним і динамічним середовищем функціонування органів місцевого самоврядування. Вона характеризується різноманітністю соціальних груп, інститутів, процесів, що створюють як можливості, так і виклики для діяльності органів самоврядування. Ефективне функціонування місцевого самоврядування вимагає глибокого розуміння соціальної структури, врахування інтересів різних соціальних груп, забезпечення справедливого розподілу ресурсів, сприяння соціальній інтеграції та згуртованості територіальної громади.

1.3. Конституційні та законодавчі основи місцевого самоврядування

Правові засади місцевого самоврядування в Україні формуються системою нормативно-правових актів різної юридичної сили, серед яких особливе місце посідає Конституція України як основний закон держави. Конституційне регулювання місцевого самоврядування визначає його правову природу, основні принципи, систему гарантій та межі самостійності, створюючи фундамент для подальшого законодавчого розвитку цього інституту.

Конституція України 1996 року вперше в історії української державності закріпила місцеве самоврядування як самостійний інститут, виділивши йому окремий розділ XI «Місцеве самоврядування». Таке рішення конституцієдавця підкреслює важливість місцевого самоврядування для конституційного ладу України та його відокремленість від системи органів державної влади. Стаття 7 Конституції визнає і гарантує місцеве самоврядування як одну з основ конституційного ладу, що свідчить про його фундаментальне значення для організації публічної влади в Україні [1, с. 141].

Стаття 140 Конституції України містить базове визначення місцевого самоврядування як права територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Це визначення закріплює кілька принципово важливих положень. По-перше, воно

визнає територіальну громаду первинним суб'єктом місцевого самоврядування, носієм права на місцеве самоврядування. По-друге, підкреслює самостійність місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення. По-третє, встановлює межі цієї самостійності, які визначаються Конституцією та законами України [7, с. 248].

Конституція України закріплює основні форми реалізації права на місцеве самоврядування. Згідно зі статтею 140, місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Таке регулювання відображає дуалістичний характер місцевого самоврядування, яке може реалізовуватися у формах прямої демократії та представницької демократії [31, с. 91].

Стаття 142 Конституції України визначає матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування, до якої належать рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад. Це положення встановлює конституційні гарантії фінансової самостійності місцевого самоврядування, яка є необхідною умовою його ефективного функціонування [32, с. 195].

Базовим законодавчим актом, що регулює організацію та діяльність місцевого самоврядування в Україні, є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року. Цей закон деталізує конституційні положення про місцеве самоврядування, визначає систему місцевого самоврядування, правовий статус та повноваження його органів, гарантії місцевого самоврядування, форми участі населення у здійсненні місцевого самоврядування [2, с. 170].

Закон визначає виключну компетенцію сільських, селищних, міських рад, що включає вирішення найважливіших питань місцевого значення, таких як затвердження бюджету територіальної громади, встановлення місцевих податків і зборів, затвердження програм соціально-економічного та

культурного розвитку, прийняття рішень про утворення, ліквідацію, реорганізацію комунальних підприємств, установ та організацій [34, с. 105].

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року заклав правові основи для проведення реформи децентралізації та укрупнення територіальних громад. Цей закон визначив процедуру добровільного об'єднання територіальних громад, критерії спроможності громад, механізми державної підтримки процесу об'єднання. Прийняття цього закону стало важливим кроком у реформуванні системи місцевого самоврядування [31, с. 91].

Бюджетний кодекс України визначає правові засади формування і виконання місцевих бюджетів, встановлює бюджетні повноваження органів місцевого самоврядування, регулює міжбюджетні відносини. Бюджетний кодекс закріплює принцип самостійності бюджетів усіх рівнів, встановлює власні та закріплені доходи місцевих бюджетів, визначає систему міжбюджетних трансфертів.

Цивільний кодекс України встановлює правовий статус територіальних громад як юридичних осіб публічного права, визначає їхню правосуб'єктність, право власності на майно. Згідно з Цивільним кодексом, територіальні громади набувають і здійснюють цивільні права та обов'язки через органи місцевого самоврядування в межах їхньої компетенції, встановленої законом.

Законодавство про місцеве самоврядування також включає численні галузеві закони, які визначають повноваження органів місцевого самоврядування у конкретних сферах суспільного життя. До таких законів належать закони про освіту, охорону здоров'я, соціальний захист населення, культуру, фізичну культуру і спорт, житлово-комунальне господарство, благоустрій населених пунктів [36, с. 128].

Важливу роль у розвитку законодавства про місцеве самоврядування відіграють рішення Конституційного Суду України, який здійснює офіційне тлумачення Конституції та законів України. Конституційний Суд у своїх рішеннях неодноразово звертався до питань місцевого самоврядування,

роз’яснюючи зміст конституційних норм, визначаючи співвідношення повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування.

Підзаконні нормативно-правові акти, зокрема постанови Кабінету Міністрів України, накази центральних органів виконавчої влади, деталізують порядок реалізації окремих повноважень органів місцевого самоврядування, встановлюють стандарти надання адміністративних послуг, визначають механізми міжбюджетних відносин, регулюють окремі питання організації та діяльності органів місцевого самоврядування.

Отже, конституційні та законодавчі основи місцевого самоврядування в Україні становлять розгалужену систему нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти організації та діяльності органів місцевого самоврядування. Ця система формує правову базу для реалізації права територіальних громад на місцеве самоврядування та визначає місце органів місцевого самоврядування в системі публічної влади.

1.4. Європейські стандарти місцевої демократії та їх імплементація в Україні

Європейські стандарти місцевої демократії формувалися протягом тривалого часу на основі досвіду функціонування систем місцевого самоврядування в різних державах Європи та відображають фундаментальні принципи організації влади на місцевому рівні. Ці стандарти закріплені у низці міжнародних документів та є орієнтирами для розвитку національних систем місцевого самоврядування.

Європейська хартія місцевого самоврядування, прийнята Радою Європи 15 жовтня 1985 року та ратифікована Україною 15 липня 1997 року, є основним міжнародно-правовим документом, що встановлює стандарти організації та функціонування місцевого самоврядування. Хартія закріплює право громадян на участь в управлінні публічними справами, принципи організації місцевого самоврядування, гарантії його самостійності [3, с. 5].

Згідно з Європейською хартією, місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину публічних справ і управляти нею, діючи в межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення. Це визначення підкреслює автономію місцевого самоврядування, його відповідальність перед громадянами та необхідність діяти в межах закону.

Принцип субсидіарності є одним із фундаментальних принципів європейської моделі місцевого самоврядування. Згідно з цим принципом, публічна відповідальність має здійснюватися на найнижчому рівні влади, найближчому до громадян, за умови, що цей рівень здатний ефективно виконувати відповідні функції. Принцип субсидіарності забезпечує наближення влади до громадян та підвищує ефективність надання публічних послуг [48, с. 78].

Європейська хартія закріплює право органів місцевого самоврядування на адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування мають бути співмірними з обов'язками, передбаченими конституцією або законом. Принаймні частина фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування має надходити за рахунок місцевих зборів і податків.

Принцип пропорційності передбачає, що обмеження автономії місцевого самоврядування має бути пропорційним меті, яку воно переслідує. Держава може здійснювати контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування, але цей контроль має бути спрямований виключно на забезпечення законності та конституційних принципів. Контроль доцільності може здійснюватися лише щодо делегованих повноважень [37, с. 167].

Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування від 16 листопада 2009 року розвиває положення Хартії щодо форм та механізмів участі громадян в управлінні місцевими справами. Протокол визначає право

громадян брати участь у справах місцевого органу влади та встановлює мінімальні стандарти такої участі.

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями встановлює стандарти міжмуніципального співробітництва, що має особливе значення в контексті європейської інтеграції України. Конвенція заохочує територіальні громади різних держав укладати угоди про співробітництво у різних сферах [25, с. 68].

Імплементація європейських стандартів місцевої демократії в Україні розпочалася після ратифікації Європейської хартії місцевого самоврядування у 1997 році. Однак реальне впровадження цих стандартів стало можливим лише з початком реформи децентралізації у 2014 році. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади визначила стратегічні напрями наближення української системи до європейських стандартів [20, с. 10].

Реформа децентралізації передбачала створення спроможних територіальних громад, які б мали достатні фінансові, матеріальні та кадрові ресурси для забезпечення надання якісних публічних послуг населенню. Процес добровільного об’єднання територіальних громад, розпочатий у 2015 році, був спрямований на формування таких спроможних громад.

Фінансова децентралізація, проведена на основі змін до Бюджетного кодексу України, передбачала передачу органам місцевого самоврядування більших фінансових ресурсів та розширення їхніх бюджетних повноважень. Було запроваджено нову систему міжбюджетних відносин, базовану на принципах прозорості, передбачуваності та справедливості [51, с. 195].

Впровадження європейських стандартів доброго врядування на місцевому рівні передбачало підвищення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування, забезпечення участі громадян у прийнятті рішень, розвиток електронного урядування. Було запроваджено обов’язкове оприлюднення інформації про діяльність органів місцевого самоврядування, механізми громадських консультацій, електронні петиції [12, с. 73].

Розвиток форм безпосередньої демократії на місцевому рівні, зокрема місцевих референдумів, загальних зборів громадян, громадських слухань, громадських бюджетів, є важливим напрямом імплементації європейських стандартів місцевої демократії. Ці форми дозволяють громадянам безпосередньо брати участь у вирішенні питань місцевого значення.

Міжмуніципальне співробітництво, закріплене у Законі України «Про співробітництво територіальних громад», є формою реалізації європейського принципу субсидіарності. Територіальні громади можуть об'єднувати зусилля та ресурси для спільного вирішення проблем, надання послуг, реалізації інфраструктурних проектів [61, с. 245].

Виклики імплементації європейських стандартів в Україні пов'язані з інерцією централізованої системи управління, недостатньою фінансовою спроможністю окремих територіальних громад, низьким рівнем громадянської активності, корупцією, політичною нестабільністю. Подолання цих викликів вимагає комплексних зусиль держави, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства [52, с. 128].

Отже, європейські стандарти місцевої демократії формують систему принципів та норм організації місцевого самоврядування, що ґрунтуються на автономії територіальних громад, субсидіарності, пропорційності, участі громадян. Імплементація цих стандартів в Україні є тривалим процесом, що вимагає комплексних змін у законодавстві, практиці функціонування органів місцевого самоврядування, свідомості громадян.

У межах першого розділу здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз місцевого самоврядування як ключового інституту публічної влади, що забезпечує реалізацію інтересів населення на локальному рівні та формує підвалини демократичного врядування. Визначено, що місцеве самоврядування за своїм змістом постає формою публічної влади, яка органічно поєднує державні й суспільні елементи, спирається на принципи субсидіарності, автономності, відповідальності та участі громадян. Його сутність полягає у здатності територіальної громади самостійно вирішувати

питання місцевого значення, що відображає як політичну, так і соціально-правову природу цього інституту.

Проаналізовано соціальну структуру суспільства як середовище функціонування інститутів місцевої влади. Встановлено, що ефективність самоврядування значною мірою залежить від характеру взаємодії органів влади з різними соціальними групами – професійними спільнотами, локальними елітами, громадськими організаціями, бізнесом, молоддю, вразливими категоріями населення. Саме соціальна диференціація, нерівність ресурсів та різний рівень доступу до публічних благ обумовлюють потребу в адаптивних, інклюзивних і правово збалансованих механізмах місцевого врядування.

Дослідження конституційних і законодавчих основ дозволило встановити, що нормативна база України загалом відповідає фундаментальним принципам місцевого самоврядування: народовладдю, правовій автономії громад, організаційній та матеріально-фінансовій самостійності. Водночас виявлено, що чинне законодавство потребує подальшої систематизації та уточнення повноважень різних суб’єктів місцевого рівня, що актуалізовано реформою децентралізації та переформатуванням адміністративно-територіального устрою.

Розгляд європейських стандартів місцевої демократії засвідчив, що Україна значною мірою орієнтується на модель, сформовану в межах Європейської хартії місцевого самоврядування, зокрема щодо автономності громад, правового захисту та фінансової самостійності. Однак імплементація цих стандартів стикається з низкою викликів: недостатньою інституційною спроможністю органів місцевого самоврядування, асиметричністю розвитку територій, нормативними прогалинами у сфері здійснення делегованих повноважень, а також потребою у подальшому зміцненні механізмів громадської участі.

Узагальнюючи викладене, слід наголосити, що теоретико-правові засади функціонування місцевого самоврядування мають комплексний

характер і визначаються взаємодією правових норм, соціальних процесів та європейських демократичних стандартів. Поглиблення цих засад створює підґрунтя для підвищення ефективності діяльності самоврядних інституцій, посилення їх автономії, зміцнення довіри громадян і вдосконалення механізмів локальної демократії в Україні.

Водночас проведений аналіз засвідчив, що місцеве самоврядування функціонує в умовах динамічних соціально-політичних трансформацій, зокрема воєнного стану, зміни пріоритетів державної регіональної політики та необхідності післявоєнного відновлення територій. Це актуалізує потребу у модернізації правових інструментів, орієнтованих на забезпечення стійкості громад, зміцнення їх інституційних можливостей та формування нової культури локальної взаємодії. Розвиток цифрових сервісів, розширення можливостей електронної демократії та впровадження європейських підходів до участі населення у прийнятті рішень створюють передумови для більш прозорої, інклюзивної та ефективної системи місцевого самоврядування. Саме це відкриває перспективи для подальшого вдосконалення правового забезпечення діяльності органів самоврядування з урахуванням соціальної структури та сучасних викликів, що постають перед Україною.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ

2.1. Компетенція органів місцевого самоврядування: правовий зміст та особливості реалізації

Компетенція органів місцевого самоврядування є центральною правовою категорією, що визначає обсяг їхніх прав та обов'язків у вирішенні питань місцевого значення. Правовий зміст компетенції включає предмети відання, повноваження та відповідальність органів місцевого самоврядування. Чітке визначення компетенції є необхідною умовою ефективного функціонування місцевого самоврядування та забезпечення балансу між самостійністю органів місцевого самоврядування та державним контролем.

Конституція України встановлює загальні засади компетенції органів місцевого самоврядування, закріплюючи їхнє право самостійно вирішувати питання місцевого значення. Стаття 143 Конституції визначає основні повноваження територіальних громад, які здійснюються безпосередньо або через органи місцевого самоврядування. До цих повноважень належить управління майном, що є у комунальній власності, затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку, затвердження бюджетів і контроль за їх виконанням [1, с. 141].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» деталізує конституційні положення та встановлює конкретний перелік повноважень органів місцевого самоврядування у різних сферах. Закон розрізняє власні повноваження та делеговані повноваження органів місцевого самоврядування. Власні повноваження випливають безпосередньо із права територіальної громади на місцеве самоврядування, тоді як делеговані повноваження передаються органами виконавчої влади [2, с. 170].

Власні повноваження органів місцевого самоврядування охоплюють широкий спектр питань місцевого значення. До них належать повноваження у сфері соціально-економічного розвитку, бюджету та фінансів, управління комунальною власністю, житлово-комунального господарства, побутового та торговельного обслуговування, транспорту та зв'язку, будівництва, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, соціального захисту населення.

Делеговані повноваження передаються органам місцевого самоврядування органами виконавчої влади на підставі закону і супроводжуються передачею відповідних матеріальних і фінансових ресурсів. Держава здійснює контроль за виконанням делегованих повноважень, який може стосуватися як законності, так і доцільності прийнятих рішень. Делегування повноважень має забезпечувати більшу ефективність їх реалізації на місцевому рівні.

Компетенція у сфері соціально-економічного розвитку включає розроблення та затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку територіальної громади, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування, встановлення порядку та умов приватизації комунального майна, створення та ліквідацію комунальних підприємств, установ та організацій. Ці повноваження дозволяють органам місцевого самоврядування визначати стратегічні пріоритети розвитку території [40, с. 189].

Бюджетні повноваження органів місцевого самоврядування включають складання проектів місцевих бюджетів, внесення їх на затвердження відповідних рад, виконання місцевих бюджетів, звітування про виконання бюджетів. Органи місцевого самоврядування мають право встановлювати місцеві податки і збори відповідно до закону, визначати в межах закону пільги щодо місцевих податків і зборів. Бюджетна автономія є важливою гарантією самостійності місцевого самоврядування [50, с. 572].

Повноваження у сфері управління майном територіальних громад включають здійснення права власності на комунальне майно, створення та

ліквідацію комунальних підприємств, установ та організацій, управління об'єктами житлово-комунального господарства, побутового обслуговування, торгівлі, громадського харчування. Органи місцевого самоврядування виступають від імені територіальних громад у цивільних правовідносинах, пов'язаних з управлінням комунальним майном [41, с. 156].

Компетенція у сфері житлово-комунального господарства, побутового та торговельного обслуговування включає утримання та експлуатацію житлового фонду, об'єктів комунального господарства, забезпечення населення комунальними послугами, благоустрій території населених пунктів, створення та утримання місць поховання. Ці повноваження безпосередньо впливають на якість життя населення територіальних громад.

Повноваження у сфері будівництва включають затвердження місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови населених пунктів, іншої містобудівної документації, схем планування території, надання дозволів на будівництво об'єктів, здійснення контролю за дотриманням будівельних норм і правил. Ефективна реалізація цих повноважень є важливою для планомірного розвитку територій.

Компетенція у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту включає управління закладами дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти, забезпечення їх матеріально-технічної бази, створення умов для охорони здоров'я населення, розвитку фізичної культури і спорту, задоволення культурних потреб громадян. Ці повноваження визначають соціальну спрямованість діяльності органів місцевого самоврядування [54, с. 245].

Повноваження у сфері соціального захисту населення включають надання соціальних послуг та соціальної допомоги населенню, утримання будинків-інтернатів для престарілих та інвалідів, дитячих будинків, організацію харчування окремих категорій населення, надання матеріальної допомоги малозабезпеченим громадянам. Реалізація соціальних повноважень

є важливою для забезпечення соціальної справедливості та підтримки вразливих груп населення.

Компетенція у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища включає розпорядження землями територіальної громади, вирішення питань надання земельних ділянок у власність та користування, вилучення земельних ділянок, здійснення контролю за використанням та охороною земель, організацію природоохоронних заходів. Ефективне використання земельних ресурсів є важливим чинником соціально-економічного розвитку територій [77, с. 189].

Повноваження у сфері транспортного обслуговування населення включають організацію пасажирських перевезень на території громади, створення умов для функціонування громадського транспорту, встановлення тарифів на послуги транспорту комунальної власності, забезпечення безпеки руху на місцевих автомобільних дорогах. Якість транспортного обслуговування безпосередньо впливає на мобільність населення та доступність послуг.

Компетенція у сфері забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян включає участь в охороні громадського порядку, створення муніципальної варти, вжиття заходів щодо запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, організацію пожежної безпеки. Ці повноваження сприяють забезпеченню безпеки життєдіяльності населення територіальних громад [47, с. 218].

Реалізація компетенції органів місцевого самоврядування здійснюється через прийняття нормативно-правових актів, виконавчо-розпорядчу діяльність, надання адміністративних послуг населенню. Форми реалізації компетенції визначаються законодавством та регламентами органів місцевого самоврядування. Нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування є обов’язковими для виконання на відповідній території.

Проблеми реалізації компетенції пов’язані з недостатнім фінансовим забезпеченням повноважень, неузгодженістю законодавства, дублюванням

повноважень різних рівнів влади, недостатньою професійною підготовкою посадових осіб місцевого самоврядування. Нечіткість формулювань законодавства створює правову невизначеність та призводить до конфліктів компетенції.

Отже, компетенція органів місцевого самоврядування є комплексною правовою категорією, що включає широкий спектр повноважень у різних сферах життєдіяльності територіальної громади. Ефективна реалізація компетенції вимагає належного правового, фінансового та організаційного забезпечення, професійної підготовки посадових осіб, громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування.

2.2. Взаємодія органів самоврядування з елементами соціальної структури та громадянським суспільством

Взаємодія органів місцевого самоврядування з елементами соціальної структури та інститутами громадянського суспільства є важливою складовою демократичного врядування на місцевому рівні. Ця взаємодія забезпечує артикуляцію інтересів різних соціальних груп, підвищує легітимність прийнятих рішень, сприяє залученню громадян до вирішення питань місцевого значення.

Громадські організації є ключовими партнерами органів місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення. Закон України «Про громадські об’єднання» визначає правові засади створення та діяльності громадських об’єднань, їх взаємодії з органами влади. Громадські організації можуть представляти інтереси різних соціальних груп, здійснювати громадський контроль, надавати соціальні послуги населенню [27, с. 112].

Форми взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями включають залучення до розроблення стратегій та програм розвитку, проведення спільних заходів, реалізацію соціальних проектів, здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади. Органи

місцевого самоврядування можуть укладати угоди про співпрацю з громадськими організаціями, надавати їм приміщення та матеріально-технічну підтримку [36, с. 134].

Громадські ради при органах місцевого самоврядування є інституційною формою взаємодії влади та громадянського суспільства. Вони створюються для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації місцевої політики, здійснення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. До складу громадських рад входять представники громадських організацій, бізнес-спільноти, експерти.

Консультації з громадськістю є важливою формою участі громадян у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування. Порядок проведення консультацій визначається спеціальними положеннями, що затверджуються місцевими радами. Консультації можуть проводитися у формі громадських обговорень проектів рішень, опитувань громадської думки, роботи робочих груп за участю представників громадськості.

Електронні петиції як форма звернення громадян до органів місцевого самоврядування забезпечують можливість ініціювання розгляду питань, що стосуються інтересів територіальної громади. Петиції розміщуються на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування та підлягають обов'язковому розгляду після набрання необхідної кількості голосів підтримки. Механізм електронних петицій дозволяє громадянам безпосередньо впливати на порядок денний місцевої влади [49, с. 178].

Громадський бюджет є інструментом прямої участі громадян у прийнятті рішень щодо використання частини коштів місцевого бюджету. Механізм громадського бюджету дозволяє жителям територіальної громади безпосередньо визначати пріоритети фінансування місцевих проектів. Громадяни можуть подавати проекти, голосувати за них, контролювати їх виконання [72, с. 128].

Взаємодія з бізнес-спільнотою є важливим напрямом діяльності органів місцевого самоврядування. Місцеві підприємці створюють робочі місця,

сплачують податки до місцевих бюджетів, можуть виступати партнерами у реалізації соціальних проектів. Органи місцевого самоврядування мають створювати сприятливі умови для ведення бізнесу, консультуватися з представниками бізнесу при прийнятті рішень, що впливають на підприємницьку діяльність.

Державно-приватне партнерство на місцевому рівні є формою співпраці органів місцевого самоврядування з приватним сектором для реалізації інфраструктурних та соціальних проектів. Закон України «Про державно-приватне партнерство» визначає правові засади такої співпраці. Державно-приватне партнерство дозволяє залучити приватні інвестиції для розвитку місцевої інфраструктури.

Соціальне замовлення є механізмом фінансування органами місцевого самоврядування соціально значущих послуг, що надаються громадськими організаціями та приватними підприємствами. Це дозволяє залучити недержавні організації до надання соціальних послуг населенню, забезпечити конкуренцію у цій сфері, підвищити якість та доступність послуг [46, с. 195].

Взаємодія з професійними спілками є важливою для захисту трудових прав працівників комунальних підприємств та установ. Органи місцевого самоврядування як роботодавці мають забезпечувати дотримання трудового законодавства, ведення соціального діалогу, укладання колективних договорів. Професійні спілки можуть брати участь у вирішенні питань оплати праці, умов праці, соціального забезпечення працівників [68, с. 234].

Співпраця з науковими та освітніми установами забезпечує науково-методичну підтримку діяльності органів місцевого самоврядування, підготовку кадрів для органів місцевого самоврядування, проведення досліджень з актуальних проблем місцевого розвитку. Наукові установи можуть надавати експертну підтримку при розробленні стратегій розвитку, програм, проектів нормативно-правових актів.

Релігійні організації як елемент соціальної структури відіграють важливу роль у духовному житті територіальної громади. Органи місцевого самоврядування мають забезпечувати свободу віросповідання, сприяти міжконфесійному діалогу, запобігати конфліктам на релігійному ґрунті. Релігійні організації можуть брати участь у наданні соціальних послуг, благодійній діяльності, збереженні культурної спадщини [71, с. 178].

Взаємодія з засобами масової інформації забезпечує прозорість діяльності органів місцевого самоврядування, інформування населення про прийняті рішення, формування громадської думки. Органи місцевого самоврядування мають забезпечувати доступ ЗМІ до інформації про свою діяльність, проводити прес-конференції, брифінги, надавати коментарі з актуальних питань [58, с. 195].

Молодіжні організації та ініціативи є важливим елементом громадянського суспільства. Органи місцевого самоврядування мають створювати умови для розвитку молодіжної активності, підтримувати молодіжні проекти, залучати молодь до участі в управлінні місцевими справами, створювати молодіжні ради при органах місцевого самоврядування.

Отже, взаємодія органів місцевого самоврядування з елементами соціальної структури та громадянським суспільством є багатоаспектним процесом, що включає різноманітні форми співпраці. Ефективна взаємодія сприяє підвищенню якості місцевого врядування, забезпеченню участі громадян у прийнятті рішень, залученню додаткових ресурсів для розвитку територій.

Водночас така взаємодія формує нову культуру публічного управління, у центрі якої перебувають принципи відкритості, підзвітності та партнерства. Участь громадських організацій, ініціативних груп, професійних спільнот та бізнесу дозволяє розширити спектр управлінських рішень, зробити їх більш обґрунтованими та соціально орієнтованими. Особливо важливим є впровадження інструментів партисипації – громадських слухань, консультацій, бюджету участі, громадського контролю, які забезпечують

реальне залучення населення до вироблення політики та підсилюють довіру до місцевої влади.

Крім того, ефективна взаємодія сприяє формуванню соціального капіталу громади, розвитку горизонтальних мереж взаємодопомоги та співпраці, що підвищує стійкість місцевих спільнот до зовнішніх викликів. У контексті сучасних трансформацій особливого значення набуває цифровізація комунікацій між владою та громадянами, оскільки вона забезпечує оперативний доступ до інформації, швидкий зворотний зв’язок та можливість широкого залучення різних соціальних груп.

Таким чином, партнерство між органами місцевого самоврядування та соціальними інститутами виступає ключовим чинником сталого розвитку, визначаючи здатність громад адаптуватися до змін, мобілізувати ресурси та забезпечувати високий рівень публічних послуг. Така взаємодія формує підґрунтя для демократичної легітимності влади та посилює соціальну згуртованість у межах територіальних громад.

2.3. Правові механізми участі громадян у вирішенні питань місцевого значення

Участь громадян у вирішенні питань місцевого значення є фундаментальним принципом місцевої демократії та важливою гарантією забезпечення інтересів територіальної громади. Правові механізми участі громадян включають як форми безпосередньої демократії, так і механізми громадського контролю та впливу на діяльність органів місцевого самоврядування.

Місцевий референдум є формою безпосереднього волевиявлення територіальної громади для вирішення найважливіших питань місцевого значення. Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» визначає порядок призначення та проведення місцевих референдумів, перелік

питань, що можуть виноситися на референдум, процедуру підрахунку голосів [60, с. 189].

Предметом місцевого референдуму можуть бути питання, віднесені до відання місцевого самоврядування, за винятком питань, визначених законом. Рішення, прийняте на місцевому референдумі, є обов'язковим для виконання на відповідній території та не потребує додаткового затвердження. Місцевий референдум може бути призначений радою або проведений за народною ініціативою.

Загальні збори громадян за місцем проживання є формою безпосередньої участі населення у вирішенні питань місцевого значення. Закон передбачає можливість проведення зборів громадян будинку, вулиці, мікрорайону для обговорення питань, що стосуються безпосередньо цих жителів. Рішення загальних зборів громадян можуть мати рекомендаційний або обов'язковий характер [2, с. 170].

Місцеві ініціативи надають право визначеній кількості жителів територіальної громади ініціювати розгляд органом місцевого самоврядування будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування. Місцеві ініціативи оформлюються у вигляді письмових звернень та підлягають обов'язковому розгляду відповідною радою. За результатами розгляду має бути прийнято рішення або надано обґрунтовану відмову [43, с. 128].

Громадські слухання є формою залучення населення до участі в управлінні місцевими справами, що передбачає проведення відкритих зустрічей органів місцевого самоврядування з жителями для обговорення важливих питань місцевого значення. Громадські слухання проводяться з питань, що мають значний суспільний резонанс або стосуються інтересів значної частини територіальної громади.

Звернення громадян до органів місцевого самоврядування є конституційним правом, що гарантує можливість кожному подати індивідуальну або колективну пропозицію, заяву чи скаргу до органів

місцевого самоврядування. Закон України «Про звернення громадян» встановлює порядок розгляду звернень, строки розгляду, вимоги до відповідей на звернення [67, с. 112].

Електронні петиції є сучасною формою участі громадян у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування. Петиції розміщуються на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування та підлягають обов'язковому розгляду після набрання необхідної кількості голосів підтримки. Автор петиції має право бути присутнім на засіданні ради при розгляді його петиції.

Участь у засіданнях органів місцевого самоврядування забезпечується принципом гласності, який передбачає відкритість засідань місцевих рад та їх комісій. Громадяни мають право бути присутніми на засіданнях, виступати на них за рішенням ради, знайомитися з рішеннями органів місцевого самоврядування. Закриті засідання можуть проводитися лише у випадках, передбачених законом.

Громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування здійснюється інститутами громадянського суспільства та окремими громадянами. Форми громадського контролю включають моніторинг діяльності органів влади, участь громадських спостерігачів у роботі конкурсних комісій, проведення громадської експертизи проектів рішень, громадські розслідування.

Доступ до публічної інформації є важливою передумовою участі громадян у вирішенні питань місцевого значення. Закон України «Про доступ до публічної інформації» гарантує право кожного на отримання інформації про діяльність органів місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування зобов'язані оприлюднювати інформацію про свою діяльність на офіційних веб-сайтах [70, с. 245].

Електронне урядування на місцевому рівні включає використання інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення участі громадян у прийнятті рішень, надання електронних послуг, оприлюднення інформації про

діяльність органів місцевого самоврядування. Розвиток електронного урядування підвищує доступність влади для громадян, зменшує корупційні ризики [69, с. 289].

Громадська експертиза рішень органів місцевого самоврядування дозволяє громадськості оцінювати доцільність, обґрунтованість та ефективність управлінських рішень. Результати громадської експертизи підлягають обов'язковому розгляду відповідними органами місцевого самоврядування та враховуються при прийнятті остаточних рішень.

Участь у формуванні місцевого бюджету через механізм громадського бюджету забезпечує безпосереднє залучення жителів до визначення пріоритетів використання бюджетних коштів. Громадський бюджет дозволяє реалізувати проекти, ініційовані самими громадянами, підвищує відповідальність громадян за стан справ у громаді.

Проблеми реалізації механізмів участі громадян пов'язані з низьким рівнем громадянської активності, недостатньою поінформованістю населення про свої права, формальним підходом органів місцевого самоврядування до проведення консультацій з громадськістю, відсутністю ефективних механізмів реагування на пропозиції громадян [73, с. 195].

Отже, правові механізми участі громадян у вирішенні питань місцевого значення становлять комплексну систему форм безпосередньої та представницької демократії, громадського контролю та впливу на прийняття управлінських рішень. Розвиток цих механізмів є важливою передумовою демократизації місцевого самоврядування та підвищення його ефективності.

У ширшому контексті така взаємодія сприяє формуванню інклюзивного простору розвитку, у якому враховуються інтереси різних соціальних груп, зміцнюються механізми соціального діалогу та підвищується ефективність реалізації місцевих стратегій. Злагоджена співпраця між владою, громадянами та інституціями громадянського суспільства стимулює інноваційні підходи до управління, забезпечує своєчасне реагування на потреби населення та

підтримує сталий розвиток громад на основі принципів довіри, взаємної відповідальності та прозорості.

Крім того, посилення взаємодії в межах локальних спільнот сприяє формуванню активної громадянської позиції, коли мешканці не лише висловлюють власні потреби, а й беруть участь у спільному виробленні рішень та контролі за їх виконанням. Це підвищує рівень відповідальності кожного учасника процесу та створює умови для появи нових лідерів громад, здатних ініціювати та підтримувати суспільно значущі проєкти. У результаті місцеве самоврядування перетворюється на справжню платформу співтворення політики розвитку, де поєднуються інтереси, ресурси й компетентності різних груп населення.

2.4. Проблеми та колізії правового регулювання діяльності органів самоврядування

Правове регулювання діяльності органів місцевого самоврядування в Україні характеризується низкою проблем та колізій, що створюють перешкоди для ефективного функціонування системи місцевого самоврядування. Виявлення та аналіз цих проблем є необхідною передумовою для розробки пропозицій щодо удосконалення законодавства.

Неузгодженість положень різних законодавчих актів є однією з основних проблем правового регулювання місцевого самоврядування. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» як базовий закон не завжди узгоджується з галузевими законами, що регулюють окремі сфери діяльності органів місцевого самоврядування. Це призводить до правової невизначеності та ускладнює правозастосовну практику [41, с. 167].

Дублювання повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади створює правову невизначеність та конфлікти компетенції. Особливо гостро ця проблема проявляється на районному рівні, де функціонують як районні ради, так і районні державні адміністрації з

подібними повноваженнями. Нечіткість розмежування повноважень призводить до конфліктів та зниження ефективності управління.

Недостатня визначеність питань місцевого значення у законодавстві призводить до різного тлумачення меж компетенції органів місцевого самоврядування. Відсутність чіткого переліку питань місцевого значення дозволяє державним органам втручатися у сферу самостійності місцевого самоврядування, а органам місцевого самоврядування – уникати відповідальності за невирішення певних питань [19, с. 178].

Невідповідність обсягу повноважень органів місцевого самоврядування наявним фінансовим ресурсам є системною проблемою, що підриває ефективність місцевого самоврядування. Закон передбачає широкий спектр повноважень, однак не забезпечує достатнього фінансування для їх реалізації. Делегування повноважень часто здійснюється без передачі відповідних фінансових ресурсів.

Недосконаліть механізмів відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування знижує ефективність контролю за їх діяльністю. Законодавство не містить чітких критеріїв оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, механізмів притягнення до відповідальності за неналежне виконання повноважень. Процедури дострокового припинення повноважень є складними та рідко застосовуються.

Колізії у регулюванні комунальної власності виникають через недостатню визначеність правового режиму окремих об’єктів, порядку управління ними, механізмів захисту права комунальної власності. Цивільний кодекс та Закон про місцеве самоврядування не завжди узгоджуються у питаннях здійснення права власності на комунальне майно [75, с. 356].

Проблема розмежування власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування пов’язана з нечіткістю критеріїв такого розмежування у законодавстві. Держава часто делегує повноваження органам місцевого самоврядування без передачі відповідних ресурсів та встановлення

чітких стандартів виконання. Контроль за виконанням делегованих повноважень не завжди є ефективним.

Недосконалість правового регулювання міжмуніципального співробітництва обмежує можливості територіальних громад спільно вирішувати проблеми, що виходять за межі однієї громади. Закон про співробітництво територіальних громад потребує подальшого розвитку щодо форм співробітництва, механізмів фінансування спільних проектів, вирішення спорів між учасниками співробітництва [61, с. 251].

Відсутність комплексного правового регулювання статусу посадових осіб місцевого самоврядування створює правову невизначеність. Законодавство фрагментарно регулює питання призначення, звільнення, відповідальності посадових осіб місцевого самоврядування, їх правового та соціального захисту. Відсутній єдиний підхід до визначення кваліфікаційних вимог до посадових осіб.

Проблема забезпечення балансу між державним контролем та самостійністю місцевого самоврядування пов’язана з надмірним втручанням органів державної влади у діяльність органів місцевого самоврядування. Контроль часто виходить за межі перевірки законності і стосується доцільності рішень, що суперечить принципу самостійності місцевого самоврядування.

Недосконалість процедур прийняття нормативно-правових актів органами місцевого самоврядування створює ризики порушення законності. Регламенти місцевих рад не завжди забезпечують належну якість нормопроектування, участь громадськості у розробленні проектів, проведення правової експертизи. Відсутній механізм попередньої перевірки відповідності рішень рад законодавству [57, с. 178].

Колізії у регулюванні бюджетних відносин пов’язані з недостатньою стабільністю бюджетного законодавства, частими змінами правил міжбюджетних відносин, недосконалістю формул розподілу міжбюджетних трансфертів. Органи місцевого самоврядування не мають достатньої

передбачуваності щодо обсягу фінансових ресурсів, що ускладнює планування розвитку територій.

Проблема правового регулювання надання адміністративних послуг на місцевому рівні пов’язана з недостатньою уніфікацією процедур, відсутністю єдиних стандартів якості послуг, недосконалістю механізмів оскарження рішень органів місцевого самоврядування. Різні органи місцевого самоврядування по-різному організовують надання адміністративних послуг [43, с. 145].

Відсутність ефективних механізмів вирішення спорів між органами місцевого самоврядування та органами державної влади створює передумови для тривалих конфліктів, що негативно впливає на ефективність публічного управління загалом. Судовий механізм вирішення спорів є тривалим та не завжди ефективним [78, с. 218].

Отже, правове регулювання діяльності органів місцевого самоврядування в Україні характеризується значною кількістю проблем та колізій, що вимагають системного вирішення. Удосконалення законодавства має забезпечити узгодженість правових норм, чіткість розмежування повноважень, відповідність обсягу компетенції наявним ресурсам, ефективні механізми відповідальності та контролю.

Особливого значення набуває необхідність гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами місцевої демократії, що передбачає посилення автономії громад, забезпечення їх фінансової спроможності, а також розширення інструментів локальної демократії. Важливо створити такі правові умови, за яких органи місцевого самоврядування зможуть не лише виконувати делеговані функції, а й формувати власні стратегії розвитку, спираючись на потреби мешканців та потенціал територій. Усунення нормативних прогалин і дублювання повноважень сприятиме підвищенню прозорості управлінських процесів, зміцненню довіри громадян до влади та формуванню стійкої системи

місцевого врядування, здатної ефективно реагувати на сучасні соціально-економічні виклики.

Також важливим напрямом є запровадження комплексної реформи контролю та нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, яка має ґрунтуватися на принципах пропорційності, недопущення надмірного втручання та забезпечення реальної підзвітності перед громадою. Водночас потребує вдосконалення система взаємодії між органами місцевого самоврядування та органами державної влади, зокрема в частині координації політики, узгодження стратегічних пріоритетів та операційних рішень. Розбудова сучасної нормативно-правової бази повинна враховувати динаміку суспільних трансформацій, виклики воєнного стану, процеси цифровізації та необхідність підвищення рівня професійної спроможності місцевих службовців. У підсумку оновлене законодавче середовище має стати фундаментом для ефективної, прозорої та орієнтованої на потреби громади системи місцевого самоврядування.

2.5. Вплив реформ децентралізації на правовий статус та соціальні функції самоврядування

Реформа децентралізації, розпочата в Україні у 2014 році, суттєво трансформувала правовий статус органів місцевого самоврядування та їх роль у соціальній структурі суспільства. Ця реформа стала одним із найбільш масштабних перетворень у сфері публічного управління за роки незалежності України.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, схвалена у 2014 році, визначила стратегічні цілі реформи: створення спроможних територіальних громад, розширення повноважень органів місцевого самоврядування, зміцнення їх фінансової бази, підвищення якості надання публічних послуг населенню [20, с. 5].

Процес добровільного об’єднання територіальних громад, регламентований Законом України «Про добровільне об’єднання територіальних громад», призвів до формування нової адміністративно-територіальної структури. За період 2015-2020 років було створено 1469 об’єднаних територіальних громад, які охопили понад 90 відсотків території України [31, с. 91].

Зміни правового статусу об’єднаних територіальних громад включали надання їм статусу базового рівня місцевого самоврядування, розширення повноважень, збільшення фінансових ресурсів. ОТГ отримали всі повноваження, якими раніше володіли лише міста обласного значення, включаючи повноваження у сфері містобудування, земельних відносин, освіти, охорони здоров’я [65, с. 12].

Фінансова децентралізація передбачала передачу на місцевий рівень значних фінансових ресурсів та розширення дохідної бази місцевих бюджетів. Було запроваджено нову систему місцевих податків і зборів, змінено формули розподілу податків між рівнями бюджетної системи. Місцеві бюджети отримали 60 відсотків податку на доходи фізичних осіб, що значно збільшило їх дохідну базу.

Зміни у бюджетному законодавстві забезпечили зростання частки доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України з 42 відсотків у 2014 році до 51 відсотка у 2020 році. Було запроваджено систему базової та реверсної дотацій, субвенцій на здійснення делегованих повноважень, механізми вирівнювання фінансової спроможності територіальних громад [50, с. 572].

Адміністративна децентралізація передбачала передачу органам місцевого самоврядування повноважень у сферах освіти, охорони здоров’я, соціального захисту, культури. Було реформовано систему надання адміністративних послуг через створення центрів надання адміністративних послуг, впровадження принципу «єдиного вікна», електронних послуг [38, с. 25].

Реформування системи надання освітніх послуг включало оптимізацію мережі шкіл, створення опорних шкіл, забезпечення підвезення учнів, підвищення оплати праці педагогічних працівників. Органи місцевого самоврядування отримали повноваження щодо управління всіма закладами дошкільної та загальної середньої освіти на їх території, забезпечення їх фінансування та матеріально-технічної бази.

Зміни у сфері охорони здоров'я передбачали передачу органам місцевого самоврядування повноважень щодо управління закладами первинної медичної допомоги, запровадження нових механізмів фінансування медичних послуг на основі принципу «гроші ходять за пацієнтом». Було розпочато реформу фінансування охорони здоров'я через Національну службу здоров'я [64, с. 234].

Вплив реформи на соціальні функції місцевого самоврядування проявився у розширенні можливостей органів місцевого самоврядування надавати соціальні послуги населенню, реалізовувати програми соціальної підтримки вразливих груп, розвивати соціальну інфраструктуру. Органи місцевого самоврядування отримали більше фінансових ресурсів для виконання соціальних функцій.

Запровадження інституту старост у населених пунктах, що входять до складу територіальних громад, забезпечило представництво інтересів жителів цих населених пунктів в органах місцевого самоврядування. Старости виконують окремі функції сільського, селищного, міського голови на території відповідного населеного пункту, забезпечують зв'язок між жителями та органами місцевого самоврядування [2, с. 170].

Реформа системи управління на районному та обласному рівнях передбачала ліквідацію районних державних адміністрацій та створення районних і обласних префектур як територіальних органів центральної виконавчої влади. Однак ця частина реформи не була повністю реалізована, що створює невизначеність щодо майбутнього розвитку системи публічного управління на регіональному рівні.

Зміни у системі державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування передбачали обмеження контролю виключно перевіркою законності рішень, виключення контролю за доцільністю рішень з питань, що належать до власних повноважень органів місцевого самоврядування. Водночас механізми контролю потребують подальшого удосконалення.

Виклики реформи децентралізації включають нерівномірний розвиток територіальних громад, недостатню спроможність окремих громад, особливо у сільській місцевості, проблеми кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування кваліфікованими фахівцями, опір змінам з боку певних груп інтересів, корупцію на місцевому рівні.

Соціальні наслідки реформи децентралізації проявляються у покращенні доступності та якості публічних послуг у спроможних громадах, активізації участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, зростанні соціального капіталу територіальних громад, підвищенні рівня довіри до органів місцевого самоврядування. Водночас у деяких громадах спостерігаються проблеми з якістю послуг через недостатню спроможність [65, с. 28].

Отже, реформа децентралізації суттєво трансформувала правовий статус органів місцевого самоврядування, розширила їх повноваження та фінансові можливості, посилила їх роль у соціальній структурі суспільства. Водночас реформа виявила низку проблем, що вимагають подальшого вирішення для забезпечення сталого розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Серед ключових викликів залишаються питання нерівномірної фінансової спроможності громад, недостатньої кадрової компетентності місцевих службовців, неврегульованості механізмів міжмуніципального співробітництва та потреба в чіткому розмежуванні функцій між місцевою та державною владою. Додатково актуальними є проблеми адаптації системи управління до умов воєнного стану, необхідність цифровізації управлінських процесів та забезпечення реальної участі громадян у прийнятті рішень. Подальше удосконалення реформи повинно ґрунтуватися на зміцненні

інституційної спроможності громад, удосконаленні нормативно-правового забезпечення та впровадженні сучасних інструментів ефективного врядування.

У розділі розглянуто ключові аспекти правового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування та особливості їх функціонування в соціальній структурі суспільства. Аналіз правового змісту компетенції органів місцевого самоврядування дозволив встановити, що сучасна модель місцевого врядування ґрунтується на поєднанні власних і делегованих повноважень, ефективна реалізація яких потребує чіткої нормативної регламентації та відповідності ресурсного забезпечення обсягу завдань. Взаємодія органів самоврядування з елементами соціальної структури продемонструвала, що успішне функціонування місцевого самоврядування неможливе без партнерства з громадськими інституціями, бізнесом, професійними спільнотами та активними громадянами, оскільки така співпраця є підґрунтям для підвищення прозорості, соціальної згуртованості та інклюзивності управлінських процесів.

Значну увагу приділено правовим механізмам участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, які нині виступають важливою умовою демократизації місцевої влади та підвищення її легітимності. Інструменти прямої демократії – місцеві референдуми, громадські слухання, консультації, бюджет участі – забезпечують можливість реального впливу населення на формування та реалізацію місцевої політики. Водночас аналіз проблем і колізій правового регулювання виявив низку – суттєвих недоліків нормативної бази, що уповільнюють розвиток місцевого самоврядування: дублювання повноважень, невизначеність механізмів контролю, нерівномірність фінансової спроможності громад, а також недостатньо врегульовані аспекти взаємодії органів місцевої та державної влади.

Оцінка впливу реформи децентралізації підтвердила, що вона стала ключовим чинником трансформації місцевого самоврядування в Україні, розширивши його компетенції та можливості, підвищивши роль громад у

соціальній структурі суспільства. Разом з тим реформа висвітлила нові виклики, пов’язані з адаптацією новостворених органів управління до розширених повноважень, необхідністю зміцнення кадрового потенціалу та впровадження сучасних інструментів цифрового врядування.

Загалом розділ засвідчує, що ефективне функціонування місцевого самоврядування можливе лише за умови комплексного вдосконалення правових засад його діяльності, усунення нормативних прогалин, підвищення інституційної спроможності громад та забезпечення активної участі населення в управлінських процесах. Саме ці напрями формують основу для зміцнення місцевої демократії та сталого розвитку територіальних громад в Україні.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Методика оцінювання ефективності правового регулювання діяльності органів самоврядування

Оцінювання ефективності правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування є важливим інструментом виявлення проблем та розробки пропозицій щодо удосконалення законодавства. Методика оцінювання має враховувати як юридичні, так і соціальні аспекти функціонування місцевого самоврядування.

Критерії оцінювання ефективності правового регулювання включають юридичну якість нормативно-правових актів, узгодженість законодавства, чіткість розмежування повноважень, відповідність обсягу повноважень наявним ресурсам, доступність механізмів участі громадян, ефективність контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування [66, с. 195].

Юридична якість нормативно-правових актів оцінюється за такими показниками: відповідність Конституції та законам вищої юридичної сили, логічна послідовність та несуперечливість норм, чіткість та однозначність формулювань, повнота правового регулювання, відсутність прогалин та колізій. Низька юридична якість призводить до проблем правозастосування [57, с. 184].

Узгодженість законодавства передбачає відсутність суперечностей між різними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність органів місцевого самоврядування. Методика оцінювання узгодженості включає аналіз базового закону про місцеве самоврядування, галузевих законів, підзаконних актів на предмет виявлення колізій та невідповідностей.

Чіткість розмежування повноважень між різними рівнями публічної влади оцінюється шляхом аналізу законодавства на предмет дублювання повноважень, прогалин у розмежуванні компетенції, конфліктів повноважень. Нечіткість розмежування призводить до неефективності управління та конфліктів між органами влади [66, с. 201].

Відповідність обсягу повноважень наявним фінансовим ресурсам оцінюється шляхом порівняння фінансових потреб для виконання повноважень та реальних фінансових можливостей органів місцевого самоврядування. Методика включає аналіз місцевих бюджетів, рівня виконання повноважень, наявності боргів, якості надання публічних послуг [64, с. 245].

Доступність механізмів участі громадян у вирішенні питань місцевого значення оцінюється за такими показниками: наявність правового регулювання форм участі, фактична можливість громадян скористатися цими формами, реагування органів місцевого самоврядування на ініціативи громадян, рівень громадянської активності.

Ефективність контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування оцінюється за показниками: наявність чітких критеріїв оцінки діяльності, регулярність проведення контрольних заходів, реагування на виявлені порушення, притягнення до відповідальності винних осіб, усунення причин порушень. Ефективний контроль є гарантією законності діяльності.

Соціальна ефективність правового регулювання оцінюється за показниками задоволеності населення діяльністю органів місцевого самоврядування, якістю надання публічних послуг, рівнем довіри до місцевої влади, динамікою соціально-економічних показників розвитку територій. Ці показники дозволяють оцінити реальний вплив правового регулювання на життя громади [62, с. 295].

Методи збору даних для оцінювання включають аналіз нормативно-правових актів, статистичних даних, звітів органів місцевого самоврядування, результатів соціологічних досліджень, громадських моніторингів, експертних

оцінок. Комплексне використання різних методів забезпечує об'єктивність оцінювання [55, с. 295].

Експертне оцінювання передбачає залучення фахівців у сфері муніципального права, публічного управління, соціології для проведення аналізу правового регулювання. Експерти можуть виявити проблеми, що не є очевидними при формальному аналізі законодавства.

Порівняльний аналіз дозволяє оцінити ефективність правового регулювання в Україні у порівнянні з іншими країнами, особливо країнами Європейського Союзу. Це дозволяє виявити відставання або переваги української системи, запозичити кращі практики [76, с. 251].

Моніторинг правозастосовної практики дозволяє виявити проблеми, що виникають при реалізації правових норм. Аналіз судової практики, практики діяльності органів місцевого самоврядування, скарг громадян дозволяє виявити прогалини та колізії законодавства. Результати оцінювання мають використовуватися для розробки пропозицій щодо удосконалення законодавства, внесення змін до нормативно-правових актів, вдосконалення практики діяльності органів місцевого самоврядування. Оцінювання має бути регулярним та системним [53, с. 108].

Отже, методика оцінювання ефективності правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування має включати комплекс критеріїв та методів, що дозволяють всебічно оцінити якість правового регулювання, виявити проблеми та розробити обґрунтовані пропозиції щодо його удосконалення.

Передусім така методика повинна ґрунтуватися на поєднанні нормативного, інституційного та функціонального аналізу, що дає можливість оцінити відповідність правових норм європейським стандартам місцевої демократії, узгодженість законодавства між собою, ступінь реалістичності та виконуваності встановлених повноважень. Важливо враховувати не лише формально-юридичний зміст актів, а й реальні результати їх застосування,

вплив на практику місцевого врядування та рівень задоволення потреб громади.

Ключовими критеріями можуть виступати: чіткість і повнота регулювання, відсутність колізій і дублювання, відповідність повноважень фінансовим та кадровим ресурсам, ефективність механізмів контролю та підзвітності, ступінь відкритості й прозорості управлінських процедур, наявність інструментів участі громадян. Додатково методика має враховувати фактичні показники діяльності органів місцевого самоврядування – якість надання публічних послуг, динаміку соціально-економічного розвитку території, рівень довіри населення та громадської активності.

Значну роль відіграє також застосування соціологічних та експертних методів оцінювання, що дозволяють отримати комплексне бачення ефективності правового регулювання «зсередини» – через думку практиків, службовців, представників громадських організацій, а також «ззовні» – через оцінку незалежних експертів. Комбінація кількісних і якісних індикаторів сприяє формуванню об’єктивної картини сильних і слабких сторін нормативно-правового забезпечення місцевого самоврядування.

На основі отриманих даних можуть бути сформовані пропозиції щодо удосконалення правового регулювання: усунення прогалин і колізій, уточнення повноважень, адаптація законодавства до кримінологічних, економічних та цифрових змін, посилення гарантій автономії громад та їх фінансової спроможності. У кінцевому підсумку методика має не лише діагностувати стан правового забезпечення, але й слугувати інструментом модернізації системи місцевого врядування, спрямованої на підвищення її ефективності, прозорості й підзвітності перед громадянами.

3.2. Аналіз практичного функціонування обраної територіальної громади (кейс-стаді)

Для аналізу практичного функціонування органів місцевого самоврядування в соціальній структурі обрано Бучанську міську територіальну громаду Київської області як приклад успішної реалізації реформи децентралізації. Бучанська громада є однією з найбільш розвинених та фінансово спроможних громад України.

Бучанська міська територіальна громада була утворена у 2015 році шляхом добровільного об'єднання міста Бучі та навколишніх населених пунктів. Громада охоплює понад 50 тисяч жителів, має розвинену економіку, значну дохідну базу місцевого бюджету. Близькість до столиці створює як можливості, так і виклики для розвитку громади [65, с. 34].

Соціальна структура громади характеризується високим рівнем освіти населення, значною часткою працівників інтелектуальної праці, активною молоддю, розвиненим громадянським суспільством. У громаді функціонують численні громадські організації, бізнес-асоціації, ініціативні групи, що активно взаємодіють з органами місцевого самоврядування.

Правове регулювання діяльності органів місцевого самоврядування громади здійснюється на основі Конституції України, Закону про місцеве самоврядування, галузевих законів, рішень Бучанської міської ради. Рада прийняла Статут територіальної громади, регламент ради, численні положення, що регулюють різні аспекти місцевого самоврядування [2, с. 170].

Фінансова спроможність громади забезпечується значними надходженнями до місцевого бюджету від податку на доходи фізичних осіб, місцевих податків і зборів, плати за землю. Бюджет громади за 2023 рік склав понад 2 мільярди гривень, що дозволяє фінансувати розвиток інфраструктури, надання якісних публічних послуг [74, с. 95].

Органи місцевого самоврядування громади ефективно реалізують повноваження у сфері освіти, забезпечуючи функціонування дошкільних

навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл, позашкільних закладів. Проведено капітальні ремонти шкіл, оновлено матеріально-технічну базу, підвищено оплату праці педагогічних працівників.

У сфері охорони здоров'я громада забезпечує функціонування центру первинної медичної допомоги, амбулаторій загальної практики сімейної медицини. Проведено реформу системи первинної медичної допомоги, створено сучасні медичні заклади, закуплено медичне обладнання.

Громада активно розвиває соціальну інфраструктуру, реалізує програми соціальної підтримки вразливих груп населення. Функціонують центри надання соціальних послуг, що надають допомогу людям похилого віку, особам з інвалідністю, сім'ям з дітьми. Реалізуються програми доступного житла, підтримки молодих сімей.

Участь громадян у вирішенні питань місцевого значення забезпечується через різні форми: громадські слухання, електронні петиції, громадський бюджет, громадські ради. У 2023 році в рамках громадського бюджету реалізовано понад 50 проектів, ініційованих жителями громади. Рівень участі громадян у голосуванні за проекти громадського бюджету є одним з найвищих в Україні [72, с. 140].

Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями є системною та ефективною. Укладено меморандуми про співпрацю з громадськими організаціями, реалізуються спільні проекти у сферах освіти, культури, спорту, благоустрою. Громадські організації залучаються до розробки стратегічних документів, здійснення громадського контролю.

Проблеми функціонування громади пов'язані з швидким зростанням населення через міграцію з Києва, що створює навантаження на інфраструктуру, транспортну систему, заклади освіти та охорони здоров'я. Органи місцевого самоврядування вживають заходів для розширення мережі закладів, розвитку транспортної інфраструктури.

Отже, аналіз практичного функціонування Бучанської міської територіальної громади свідчить про ефективну реалізацію правових засад діяльності органів місцевого самоврядування, розвинену систему взаємодії з громадянським суспільством, високу фінансову спроможність. Досвід громади може бути корисним для інших територіальних громад України.

Одним із ключових чинників успішності Бучанської громади є належний рівень стратегічного планування та впровадження сучасних підходів до управління розвитком території. Громада демонструє чітко структуровану систему стратегічних документів, які узгоджуються між собою та підтримуються ефективними механізмами реалізації. Це забезпечує послідовність політики, прозорість прийняття рішень і можливість прогнозування соціально-економічних процесів. Особливо позитивним є використання інструментів електронного врядування та цифрової взаємодії, що підвищує відкритість влади та зручність для мешканців.

Важливим аспектом є активна участь громадян у процесах місцевої демократії. У Бучанській МТГ налагоджено дієві форми громадського контролю, регулярні консультації з громадою, функціонування дорадчих органів та реалізація проєктів бюджету участі. Такий рівень взаємодії формує довіру населення до влади, підвищує ефективність управлінських рішень та дозволяє враховувати потреби різних соціальних груп. Підтримка громадських ініціатив, як показує практика, стимулює розвиток соціального капіталу, сприяє активізації молоді та підвищує ступінь відповідальності мешканців за розвиток території.

Ще одним вагомим елементом успіху громади є її фінансова спроможність, що забезпечується як розвитком підприємництва, так і компетентним управлінням власними ресурсами. Розумна бюджетна політика дозволяє спрямовувати кошти на модернізацію інфраструктури, поліпшення якості публічних послуг, інвестиції у сферу освіти, охорони здоров’я, безпеки та соціального захисту. Раціональний підхід до використання ресурсів є

прикладом ефективного фінансового менеджменту, що може бути враховано іншими громадами в рамках реформи децентралізації.

Таким чином, досвід Бучанської міської територіальної громади відображає модель сучасного, конкурентоспроможного та інституційно спроможного місцевого самоврядування. Його запровадження у практику інших громад сприятиме підвищенню рівня управлінської культури, якості надання послуг та забезпеченню сталого розвитку територій.

3.3. Виявлення правових прогалин і соціальних дисбалансів у діяльності органів самоврядування

На основі аналізу законодавства та практики функціонування органів місцевого самоврядування виявлено низку правових прогалин та соціальних дисбалансів, що негативно впливають на ефективність місцевого самоврядування та його здатність забезпечувати інтереси різних соціальних груп.

Правова прогалина у регулюванні статусу старост полягає у недостатній визначеності їх повноважень, механізмів фінансування діяльності, взаємодії з іншими органами місцевого самоврядування. Старости фактично виконують важливі функції, але їх правовий статус не відповідає обсягу відповідальності [2, с. 170].

Прогалина у регулюванні міжмуніципального співробітництва стосується відсутності чіткого механізму вирішення спорів між учасниками співробітництва, недостатнього регулювання фінансових аспектів співробітництва, механізмів контролю за виконанням зобов’язань учасників [61, с. 257].

Відсутність комплексного регулювання надання електронних послуг органами місцевого самоврядування створює правову невизначеність. Необхідно визначити вимоги до електронних послуг, механізми їх надання, порядок використання електронного підпису, захисту персональних даних.

Прогалина у регулюванні участі громадян в управлінні комунальними підприємствами полягає у відсутності механізмів громадського контролю за діяльністю комунальних підприємств, участі представників громадськості у наглядових радах, доступу до інформації про фінансову діяльність підприємств.

Недостатнє регулювання процедур прийняття рішень органами місцевого самоврядування у надзвичайних ситуаціях створює ризики порушення законності. Необхідно чітко визначити повноваження органів місцевого самоврядування в умовах надзвичайних ситуацій, процедури прийняття рішень, межі можливих обмежень прав громадян.

Соціальний дисбаланс у доступності публічних послуг проявляється у значній різниці між спроможними та неспроможними громадами. Жителі неспроможних громад мають обмежений доступ до якісних послуг освіти, охорони здоров'я, культури. Це створює соціальну нерівність та порушує принцип справедливості [65, с. 40].

Дисбаланс у представництві інтересів різних соціальних груп в органах місцевого самоврядування проявляється у недостатньому представництві жінок, молоді, етнічних меншин у складі рад та виконавчих органів. Це призводить до неврахування інтересів цих груп при прийнятті рішень.

Соціальний дисбаланс у розподілі ресурсів між центром і периферією територіальної громади проявляється у концентрації ресурсів у адміністративному центрі громади на шкоду периферійним населеним пунктам. Це створює напруженість між різними частинами громади.

Дисбаланс у фінансовій спроможності територіальних громад призводить до того, що багаті громади можуть забезпечувати високу якість послуг, тоді як бідні громади не можуть виконувати базові функції. Існуюча система вирівнювання недостатньо ефективна.

Недостатнє врахування інтересів соціально вразливих груп у діяльності органів місцевого самоврядування проявляється у формальному підході до

реалізації соціальних програм, недостатньому фінансуванні соціальних послуг, відсутності ефективних механізмів адресної підтримки [46, с. 207].

Дисбаланс у рівні громадянської активності між різними соціальними групами проявляється у домінуванні освічених та заможних громадян у процесах участі, тоді як малозабезпечені, люди похилого віку, мешканці сільської місцевості рідше беруть участь у місцевому самоврядуванні.

Прогалина у правовому захисті комунальної власності проявляється у відсутності ефективних механізмів захисту від незаконного заволодіння, недостатній відповідальності за нецільове використання, недосконалості процедур повернення незаконно відчуженого майна [75, с. 356].

Отже, виявлені правові прогалини та соціальні дисбаланси вимагають комплексного вирішення через удосконалення законодавства, реформування системи міжбюджетних відносин, посилення соціальної спрямованості діяльності органів місцевого самоврядування, розвиток механізмів участі громадян.

По-перше, потребує оновлення законодавче забезпечення статусу старости як ключової посадової особи, що представляє інтереси периферійних населених пунктів. Варто законодавчо визначити чіткий перелік його повноважень, механізми взаємодії з виконавчими органами ради, порядок фінансування діяльності, а також інструменти підзвітності перед жителями відповідного старостинського округу. Усунення правової невизначеності сприятиме підвищенню ефективності представництва інтересів віддалених територій та зміцненню інституційної єдності громади.

По-друге, необхідно поглибити регулювання міжмуніципального співробітництва, оскільки воно є важливим механізмом оптимізації витрат, покращення якості публічних послуг і розвитку інфраструктури. Чіткі та передбачувані правила врегулювання спорів між громадами, встановлення порядку фінансової участі партнерів, прозорі процедури контролю — це ті елементи, без яких ефективне співробітництво неможливе. Нормативне

вдосконалення цієї сфери сприятиме формуванню більш стійких та інноваційно орієнтованих міжтериторіальних альянсів.

По-третє, розвиток електронних послуг вимагає створення єдиного правового підґрунтя, яке б визначала стандарти їх надання. Потрібне комплексне регулювання питань електронної ідентифікації, використання цифрового підпису, захисту персональних даних, відповідальності за технічні збої та недоступність сервісів. Нормативне впорядкування цифрових інструментів забезпечить однаковий доступ громадян до адміністративних послуг незалежно від місця проживання та значно підвищить прозорість діяльності місцевої влади.

По-четверте, особливої уваги потребує вдосконалення механізмів громадського контролю за діяльністю комунальних підприємств. Доцільним є законодавче закріплення участі представників громадськості у наглядових радах, а також відкритість фінансової звітності підприємств як обов'язкової вимоги. Прозоре управління комунальними ресурсами сприятиме підвищенню довіри населення, раціональному використанню місцевих бюджетів і зменшенню корупційних ризиків.

По-п'яте, необхідно подолати соціальні дисбаланси, які виникають через нерівний рівень фінансової спроможності громад. Ефективне бюджетне вирівнювання має бути спрямоване не лише на покриття дефіцитів, а й на створення умов для розвитку територій. Потрібно враховувати індекс соціально-економічної неспроможності, рівень безробіття, стан інфраструктури та демографічні параметри. Це дозволить забезпечити більш справедливий розподіл ресурсів і мінімізувати соціальну нерівність між громадами.

По-шосте, відновлення належного рівня соціального представництва має стати одним із пріоритетів реформування місцевого самоврядування. Необхідно розробити стимули для участі жінок, молоді, людей з інвалідністю та етнічних меншин у місцевій політиці. Сприяння інклюзивності підвищить якість управлінських рішень, оскільки вони відображатимуть потреби більш

широкого кола соціальних груп. Розвиток програм громадянської освіти та підтримка молодіжних рад можуть суттєво посилити участь недостатньо представлених категорій населення.

По-сьоме, ключовою умовою подолання соціальних дисбалансів є розвиток механізмів партисипації, що дозволять залучити до процесів прийняття рішень не лише активну меншість, а й соціально вразливі групи. Для цього варто удосконалити інструменти консультацій з громадськістю, зробити їх доступними у цифровій формі, забезпечити проведення мобільних консультацій у сільській місцевості, залучати соціальних працівників та освітні установи до інформування населення. Розширення участі громадян сприятиме підвищенню легітимності влади та ефективності реалізації місцевої політики.

Відтак комплексне подолання правових прогалин та соціальних дисбалансів вимагає узгоджених законодавчих змін, модернізації інституційних механізмів місцевого самоврядування, зміцнення фінансової автономії громад та підвищення рівня участі населення в управлінні. Це стане фундаментом для побудови справді демократичної, соціально орієнтованої та стійкої системи місцевого врядування в Україні.

3.4. Порівняльний аналіз із моделями місцевого самоврядування держав ЄС

Порівняльний аналіз моделей місцевого самоврядування України та держав Європейського Союзу дозволяє виявити спільні риси, відмінності, переваги та недоліки різних підходів, визначити напрями удосконалення української системи на основі кращого європейського досвіду.

У країнах Європейського Союзу історично сформувалися різні моделі місцевого самоврядування, що відображають особливості політичних, правових та адміністративних традицій. Основними моделями є

англосаксонська, континентальна та змішана. Україна будує свою систему на основі континентальної моделі з елементами інших моделей [48, с. 95].

Англосаксонська модель, представлена Великобританією та Ірландією, характеризується високим ступенем автономії місцевого самоврядування, відсутністю чіткої ієрархії між рівнями місцевого самоврядування, широкою компетенцією органів місцевого самоврядування. Контроль держави обмежується судовим контролем законності.

Континентальна модель, поширена у Франції, Італії, Іспанії, Польщі, характеризується більшою залежністю місцевого самоврядування від держави, наявністю представників центральної влади на місцях, адміністративним контролем за діяльністю органів місцевого самоврядування. Україна успадкувала елементи цієї моделі [70, с. 251].

Німецька модель місцевого самоврядування поєднує елементи автономії та державного контролю. Комуни мають широку компетенцію, власну фінансову базу, право видавати обов'язкові для виконання акти. Водночас федеральні землі здійснюють нагляд за діяльністю комун, можуть скасовувати їх рішення.

Польський досвід реформування місцевого самоврядування є особливо цінним для України через схожість історичного розвитку, політичних та соціальних умов. Польща провела успішну реформу децентралізації на поч атку 1990-х років, створила трирівневу систему місцевого самоврядування, забезпечила фінансову автономію гмін [25, с. 74].

Скандинавська модель місцевого самоврядування характеризується високим рівнем децентралізації, значною фінансовою автономією муніципалітетів, розвиненими соціальними функціями. Муніципалітети є основними надавачами публічних послуг у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.

Фінансова автономія місцевого самоврядування в країнах ЄС значно вища, ніж в Україні. У скандинавських країнах частка місцевих бюджетів у ВВП досягає 25-30 відсотків, тоді як в Україні - близько 15 відсотків. Місцеві податки становлять основу доходів муніципалітетів у країнах ЄС [74, с. 107].

Компетенція органів місцевого самоврядування в країнах ЄС визначається принципом субсидіарності, згідно з яким питання вирішуються на найнижчому рівні влади, здатному їх ефективно вирішити. В Україні принцип субсидіарності декларується, але не завжди реалізується на практиці.

Форми участі громадян у місцевому самоврядуванні в країнах ЄС є більш розвиненими та різноманітними. Широко застосовуються місцеві референдуми, громадські ініціативи, партисипаторне бюджетування, онлайн-консультації. Рівень громадянської активності значно вищий [43, с. 151].

Міжмуніципальне співробітництво в країнах ЄС має давні традиції та розвинені правові форми. Муніципалітети створюють спільні підприємства, асоціації, синдикати для вирішення спільних проблем, надання послуг, реалізації проектів. Транскордонне співробітництво є поширеним [61, с. 263].

Професіоналізація муніципального управління в країнах ЄС значно вища. Існують розвинені системи підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування, високі вимоги до професійних компетенцій, конкурентна оплата праці. В Україні ця сфера потребує розвитку.

Електронне урядування на місцевому рівні в країнах ЄС є значно більш розвиненим. Муніципалітети надають широкий спектр електронних послуг, забезпечують онлайн-участь громадян, використовують цифрові технології для підвищення ефективності управління [69, с. 301].

Соціальні функції місцевого самоврядування в країнах ЄС є більш розвиненими. Муніципалітети відповідають за надання соціальних послуг, соціальне житло, підтримку вразливих груп. Фінансування соціальних функцій є достатнім для забезпечення гідного рівня послуг.

Виклики місцевого самоврядування в країнах ЄС включають старіння населення, міграцію, інтеграцію мігрантів, цифровізацію, зміну клімату. Ці виклики є спільними для України та країн ЄС, що створює можливості для обміну досвідом.

Отже, порівняльний аналіз свідчить про значні відмінності між моделлю місцевого самоврядування України та країн ЄС у частині фінансової автономії, компетенції, форм участі громадян, професіоналізації управління. Запозичення кращих практик ЄС може сприяти підвищенню ефективності українського місцевого самоврядування.

Водночас адаптація європейського досвіду має враховувати політичні, соціально-економічні та культурні особливості України. Сліпе копіювання окремих елементів іноземних моделей може виявитися неефективним без комплексної трансформації всієї системи публічної влади. Зокрема, впровадження принципу субсидіарності потребує не лише нормативного закріплення, а й реального перерозподілу повноважень, фінансових ресурсів та відповідальності між рівнями влади. Так само підвищення фінансової автономії має супроводжуватися посиленням фінансового контролю, розвитком аудиту ефективності та впровадженням сучасних бюджетних підходів, орієнтованих на результат.

Порівняння української моделі з європейськими системами демонструє, що ключовим напрямом вдосконалення має стати професіоналізація місцевого управління. Європейські муніципалітети працюють переважно за принципами менеджеризму, використовують сучасні методи управління, стандартизовані процедури, інноваційні цифрові технології. В Україні ж кадрова система місцевого самоврядування потребує глибокого реформування: запровадження обов’язкової підготовки та перепідготовки кадрів, конкурсного та прозорого відбору посадових осіб, гідної оплати праці та стимулів для професійного розвитку. Саме кадрова спроможність визначає, чи зможе місцеве самоврядування ефективно реалізовувати свої повноваження.

Окремим важливим напрямом є розвиток форм громадської участі та залучення населення до управління територіями. Європейський досвід підтверджує, що відкриті механізми участі, такі як громадські консультації, місцеві референдуми, бюджети участі, громадські ради та онлайн-платформи, суттєво підвищують легітимність влади та якість рішень. Для України пріоритетом має стати інституціоналізація цих механізмів, підвищення цифрової доступності, а також активізація соціально вразливих груп, молоді та мешканців сільських територій, які поки що менш залучені у процеси місцевої демократії.

Важливою сферою для розвитку є міжмуніципальне та транскордонне співробітництво. У країнах ЄС воно стало інструментом підвищення конкурентоспроможності територій, оптимізації надання послуг та реалізації масштабних інфраструктурних проєктів. Українські громади мають потенціал для розвитку таких форм взаємодії, але потребують більш чіткої законодавчої бази, механізмів фінансової підтримки та інституційного супроводу. Розвиток міжмуніципального співробітництва може стати одним із ключових чинників подолання диспропорцій між громадами.

Значний потенціал для вдосконалення української моделі закладено у впровадженні європейських підходів до цифрового врядування. Це передбачає розвиток електронних реєстрів, інтегрованих платформ електронних послуг, інструментів електронної демократії, автоматизації управлінських процесів. Європейські муніципалітети вже давно працюють за принципом «цифровий за замовчуванням», тоді як в Україні рівень цифровізації на місцях є нерівномірним і потребує стратегічного розвитку.

Водночас європейські моделі вказують на важливість соціальної орієнтованості місцевої влади. Особливо актуальним для України є досвід скандинавських країн, де муніципалітети несуть відповідальність за основні соціальні послуги та забезпечують високий рівень інклюзивності. Впровадження таких практик в Україні дозволить підвищити якість життя

населення, зміцнити соціальну згуртованість і зменшити регіональні дисбаланси.

Таким чином, порівняльний аналіз підтверджує, що європейський досвід є важливим ресурсом для модернізації українського місцевого самоврядування. Проте його адаптація має бути системною, гнучкою та враховувати українські реалії. Впровадження кращих практик ЄС у поєднанні з подальшим удосконаленням законодавства, розвитком кадрового потенціалу та посиленням фінансової спроможності громад створить підґрунтя для формування ефективної, демократичної та стійкої системи місцевого самоврядування в Україні.

3.5. Пропозиції щодо удосконалення правового забезпечення діяльності органів самоврядування в умовах сучасних соціальних трансформацій

На основі проведеного дослідження сформульовано комплекс пропозицій щодо удосконалення правового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, спрямованих на підвищення їх ефективності, зміцнення фінансової бази, посилення соціальної спрямованості, розвиток демократичних форм участі громадян.

Необхідно прийняти новий базовий закон про місцеве самоврядування, що замінить чинний Закон 1997 року та враховуватиме зміни, що відбулися в результаті реформи децентралізації. Новий закон має чітко визначити систему місцевого самоврядування, компетенцію органів, механізми взаємодії з органами державної влади, форми участі громадян [2, с. 170].

Запропоновано внести зміни до Конституції України щодо закріплення базового рівня місцевого самоврядування, чіткого розмежування повноважень між різними рівнями публічної влади, гарантій фінансової автономії місцевого самоврядування. Конституційна реформа має забезпечити стабільність системи місцевого самоврядування [1, с. 141].

Необхідно вдосконалити Бюджетний кодекс України для забезпечення більшої фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Запропоновано збільшити частку місцевих податків у доходах місцевих бюджетів, надати органам місцевого самоврядування право встановлювати ставки податків у визначених межах, удосконалити формули розподілу міжбюджетних трансфертів.

Запропоновано прийняти спеціальний закон про статус посадових осіб місцевого самоврядування, що визначатиме вимоги до освіти та кваліфікації, порядок призначення та звільнення, права та обов'язки, соціальні гарантії, відповідальність. Це сприятиме професіоналізації муніципального управління.

Необхідно вдосконалити законодавство про участь громадян у місцевому самоврядуванні. Запропоновано знизити кворум для проведення місцевих референдумів, спростити процедуру ініціювання референдумів, запровадити обов'язковість проведення консультацій з громадськістю з найважливіших питань, розширити застосування механізму громадського бюджету [60, с. 195].

Запропоновано прийняти закон про міжмуніципальне співробітництво, що визначатиме форми співробітництва, порядок створення та діяльності спільних підприємств та установ, механізми фінансування, вирішення спорів. Розвиток міжмуніципального співробітництва дозволить підвищити ефективність надання публічних послуг [61, с. 269].

Необхідно вдосконалити правове регулювання надання електронних послуг органами місцевого самоврядування. Запропоновано визначити обов'язковий перелік електронних послуг, встановити стандарти їх надання, забезпечити інтеграцію інформаційних систем різних рівнів влади, що підвищить доступність публічних послуг для громадян.

Запропоновано посилити соціальну спрямованість діяльності органів місцевого самоврядування через встановлення мінімальних стандартів надання соціальних послуг, збільшення фінансування соціальних програм,

розвиток системи соціального замовлення, залучення громадських організацій до надання соціальних послуг [46, с. 213].

Необхідно вдосконалити систему державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Запропоновано чітко розмежувати контроль законності та доцільності, обмежити контроль доцільності лише делегованими повноваженнями, посилити судовий захист прав місцевого самоврядування, запровадити механізм конституційної скарги.

Запропоновано створити систему підтримки розвитку неспроможних територіальних громад через надання додаткової фінансової допомоги, технічної підтримки, сприяння об'єднанню з більш спроможними громадами. Це дозволить зменшити соціальні дисбаланси між громадами.

Необхідно вдосконалити механізми громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Запропоновано законодавчо закріпити обов'язковість створення громадських рад при органах місцевого самоврядування, надати громадським радам право законодавчої ініціативи, забезпечити доступ до інформації про використання бюджетних коштів [73, с. 213].

Запропоновано розробити та прийняти Національну стратегію розвитку місцевого самоврядування на період до 2030 року, що визначатиме довгострокові цілі, пріоритети, механізми реалізації. Стратегія має забезпечити системність та послідовність реформування місцевого самоврядування.

Необхідно посилити міжнародне співробітництво у сфері місцевого самоврядування, сприяти обміну досвідом з країнами ЄС, залучати міжнародну технічну допомогу для розвитку спроможності органів місцевого самоврядування, що дозволить запозичити кращі європейські практики.

Отже, запропонований комплекс заходів спрямований на системне удосконалення правового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, зміцнення їх фінансової бази, посилення соціальної спрямованості, розвиток демократичних форм участі громадян. Реалізація цих

пропозицій сприятиме побудові ефективної системи місцевого самоврядування в Україні.

Водночас адаптація європейського досвіду має враховувати політичні, соціально-економічні та культурні особливості України. Сліпе копіювання окремих елементів іноземних моделей може виявитися неефективним без комплексної трансформації всієї системи публічної влади. Зокрема, впровадження принципу субсидіарності потребує не лише нормативного закріплення, а й реального перерозподілу повноважень, фінансових ресурсів та відповідальності між рівнями влади. Так само підвищення фінансової автономії має супроводжуватися посиленням фінансового контролю, розвитком аудиту ефективності та впровадженням сучасних бюджетних підходів, орієнтованих на результат.

Порівняння української моделі з європейськими системами демонструє, що ключовим напрямом вдосконалення має стати професіоналізація місцевого управління. Європейські муніципалітети працюють переважно за принципами менеджеризму, використовують сучасні методи управління, стандартизовані процедури, інноваційні цифрові технології. В Україні ж кадрова система місцевого самоврядування потребує глибокого реформування: запровадження обов’язкової підготовки та перепідготовки кадрів, конкурсного та прозорого відбору посадових осіб, гідної оплати праці та стимулів для професійного розвитку. Саме кадрова спроможність визначає, чи зможе місцеве самоврядування ефективно реалізовувати свої повноваження.

Окремим важливим напрямом є розвиток форм громадської участі та залучення населення до управління територіями. Європейський досвід підтверджує, що відкриті механізми участі, такі як громадські консультації, місцеві референдуми, бюджети участі, громадські ради та онлайн-платформи, суттєво підвищують легітимність влади та якість рішень. Для України пріоритетом має стати інституціоналізація цих механізмів, підвищення цифрової доступності, а також активізація соціально вразливих груп, молоді

та мешканців сільських територій, які поки що менш залучені у процеси місцевої демократії.

Важливою сферою для розвитку є міжмуніципальне та транскордонне співробітництво. У країнах ЄС воно стало інструментом підвищення конкурентоспроможності територій, оптимізації надання послуг та реалізації масштабних інфраструктурних проєктів. Українські громади мають потенціал для розвитку таких форм взаємодії, але потребують більш чіткої законодавчої бази, механізмів фінансової підтримки та інституційного супроводу. Розвиток міжмуніципального співробітництва може стати одним із ключових чинників подолання диспропорцій між громадами.

Значний потенціал для вдосконалення української моделі закладено у впровадженні європейських підходів до цифрового врядування. Це передбачає розвиток електронних реєстрів, інтегрованих платформ електронних послуг, інструментів електронної демократії, автоматизації управлінських процесів. Європейські муніципалітети вже давно працюють за принципом «цифровий за замовчуванням», тоді як в Україні рівень цифровізації на місцях є нерівномірним і потребує стратегічного розвитку.

Водночас європейські моделі вказують на важливість соціальної орієнтованості місцевої влади. Особливо актуальним для України є досвід скандинавських країн, де муніципалітети несуть відповідальність за основні соціальні послуги та забезпечують високий рівень інклюзивності. Впровадження таких практик в Україні дозволить підвищити якість життя населення, зміцнити соціальну згуртованість і зменшити регіональні дисбаланси.

Таким чином, порівняльний аналіз підтверджує, що європейський досвід є важливим ресурсом для модернізації українського місцевого самоврядування. Проте його адаптація має бути системною, гнучкою та враховувати українські реалії. Впровадження кращих практик ЄС у поєднанні з подальшим удосконаленням законодавства, розвитком кадрового потенціалу та посиленням фінансової спроможності громад створить підґрунтя для

формування ефективної, демократичної та стійкої системи місцевого самоврядування в Україні.

У третьому розділі здійснено комплексну оцінку ефективності правових засад діяльності органів місцевого самоврядування, що дозволило всебічно проаналізувати як нормативно-правове забезпечення, так і практику його застосування на рівні територіальних громад. Запропонована методика оцінювання підтвердила необхідність використання інтегрованого підходу, який поєднує критерії правової визначеності, відповідності ресурсів обсягу повноважень, наявності механізмів контролю та участі громадян, а також індикаторів результативності управлінських рішень.

Дослідження практичного функціонування Бучанської міської територіальної громади показало, що належна організація управлінських процесів, фінансова спроможність, ефективний стратегічний менеджмент та активна взаємодія з громадськістю можуть забезпечувати високу якість реалізації правових норм. Водночас аналіз виявив низку системних правових прогалин і соціальних дисбалансів, що негативно впливають на рівень доступності публічних послуг, справедливість розподілу ресурсів, представництво соціальних груп та ефективність взаємодії між різними суб’єктами місцевого врядування.

Порівняння української моделі місцевого самоврядування з європейськими підходами дало змогу ідентифікувати ключові напрями подальшого удосконалення: посилення фінансової автономії, реальне впровадження принципу субсидіарності, розширення інструментів громадської участі, підвищення рівня професіоналізації муніципального управління та розвиток цифрових сервісів. Європейський досвід підтверджує, що ефективне місцеве самоврядування можливе лише за умов поєднання нормативної стабільності, інституційної спроможності та участі громади.

Узагальнюючи результати розділу, слід зазначити, що удосконалення правового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування має орієнтуватися на комплексний підхід, який враховує як внутрішні виклики, так

і міжнародні стандарти демократичного врядування. Запропоновані напрями реформування спрямовані на подолання виявлених правових прогалин, мінімізацію соціальних дисбалансів та створення передумов для сталого розвитку територіальних громад. У результаті реалізація цих рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності, прозорості та інклюзивності місцевого самоврядування в Україні.

Додатково варто підкреслити, що забезпечення ефективності правових засад місцевого самоврядування потребує постійного моніторингу, адаптації й оновлення нормативної бази відповідно до динамічних суспільних змін, викликів воєнного часу та процесів цифрової трансформації. Регулярна оцінка стану правового регулювання, аналіз практики його застосування та впровадження інноваційних інструментів управління створюють умови для формування гнучкої й здатної до самооновлення системи місцевої влади. Тільки за таких умов місцеве самоврядування зможе ефективно реагувати на потреби громадян, забезпечувати стійкість територіальних громад та сприяти їх комплексному розвитку в довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретичних положень, нормативно-правової бази та результатів практичного аналізу дало змогу сформувати комплекс висновків, що відображають сутність та результати проведеного дослідження. Вони ґрунтуються на розв’язанні поставлених у роботі завдань, кожне з яких спрямоване на поглиблене вивчення окремих аспектів правових засад діяльності органів місцевого самоврядування, їх взаємодії з соціальною структурою та ефективності реалізації повноважень у сучасних умовах державотворення.

Наведені нижче висновки інтегрують теоретичні узагальнення, результати аналізу законодавства та досвіду функціонування територіальних громад, а також напрацювання щодо застосування європейських стандартів місцевої демократії. Кожен пункт відображає зміст відповідного дослідницького завдання та розкриває основні положення, яких вдалося досягти у процесі виконання магістерської роботи. Завдяки цьому висновки мають комплексний, системний характер і відображають як наукову новизну, так і практичну значущість проведеного дослідження.

1. У результаті дослідження теоретико-правових засад місцевого самоврядування розкрито його сутність як базового елементу публічної влади та форми реалізації народовладдя на локальному рівні. Встановлено, що місцеве самоврядування виступає інституційним механізмом, який дозволяє територіальним громадам самостійно вирішувати питання місцевого значення, формувати політику розвитку та забезпечувати публічні послуги відповідно до власних потреб. Окреслено роль соціальної структури суспільства як середовища, що визначає характер взаємодії громади з владою, впливає на рівень громадянської активності та на здатність різних груп населення брати участь у прийнятті рішень. Теоретичний аналіз довів необхідність розглядати місцеве самоврядування не лише як систему органів,

а як соціально-політичний феномен, що формується через динаміку групових інтересів та локальних ідентичностей.

2. Дослідження конституційних і законодавчих основ місцевого самоврядування дозволило встановити, що хоча нормативно-правова база є загалом сформованою, вона має низку внутрішніх суперечностей, правових прогалин та незавершених механізмів. Компетенція органів місцевого самоврядування часто визначена фрагментарно, що створює труднощі у практичній діяльності органів влади, особливо в частині реалізації делегованих повноважень. Аналіз механізмів участі громадян показав, що формально закон забезпечує різноманітні інструменти демократії участі, однак їх реалізація у громадах значною мірою залежить від локальних ініціатив, політичної культури та рівня цифровізації. У цьому контексті встановлено потребу в удосконаленні законодавства з метою забезпечення повної, прозорої та доступної участі населення у вирішенні питань місцевого значення.

3. Аналіз європейських стандартів місцевої демократії та положень Європейської хартії місцевого самоврядування засвідчив, що Україна загалом рухається у напрямі європейської моделі демократичного врядування, однак імплементація ключових принципів залишається неповною. Виявлено, що принцип субсидіарності, передбачаючи вирішення питань на найнижчому ефективному рівні, часто порушується через надмірний адміністративний вплив органів державної влади. Дослідження також показало, що фінансова незалежність українських громад є значно нижчою, ніж у країнах ЄС, що обмежує можливості щодо реалізації місцевої політики. Європейський досвід доводить необхідність посилення фінансової бази громад, підвищення гнучкості бюджетного планування та створення умов для розвитку локального економічного потенціалу.

4. Вивчення взаємодії органів місцевого самоврядування з елементами соціальної структури дозволило виявити низку соціальних дисбалансів, що впливають на ефективність місцевого врядування. Встановлено, що не всі

групи населення мають однакові можливості участі у прийнятті управлінських рішень, що зумовлює нерівність у доступі до публічних послуг та відображається у соціально-територіальних відмінностях між центром і периферією. Виявлено недостатнє представництво жінок, молоді, етнічних меншин, осіб з інвалідністю та мешканців віддалених територій у процесах прийняття рішень. Це свідчить про необхідність інклюзивної політики місцевого самоврядування, спрямованої на розширення участі всіх соціальних груп, розвиток механізмів соціального діалогу та забезпечення справедливого доступу до ресурсів і послуг.

5. Оцінка впливу реформи децентралізації показала, що вона стала ключовою трансформацією у сфері публічного управління в Україні, яка забезпечила значне зміцнення фінансової, організаційної та інституційної спроможності територіальних громад. Водночас встановлено, що реформа виявила нові проблеми, які потребують подальшого вирішення: нерівномірність розвитку громад, недостатня деталізація правового статусу старост, слабкість нормативного регулювання міжмуніципального співробітництва, кадровий дефіцит на рівні місцевого самоврядування. Аналіз також засвідчив, що реформа є незавершеною у частині реального впровадження принципів багаторівневого врядування, фінансового вирівнювання та модернізації системи управління на місцях.

6. Практичний аналіз функціонування обраної територіальної громади дав можливість емпірично підтвердити основні висновки теоретичної частини та виявити конкретні проблеми, які виникають у процесі реалізації правових норм. На основі результатів дослідження розроблено рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання, підвищення ефективності управлінських процесів, посилення фінансової спроможності громади, розвитку електронного врядування та формування більш прозорої та підзвітної системи управління. Сформульовано методичні підходи до покращення якості публічних послуг, зміцнення кадрового потенціалу та

активізації участі громадян, що забезпечить підвищення рівня довіри населення та сталий розвиток територіальних громад.

У цілому результати дослідження підтверджують, що подальший розвиток місцевого самоврядування в Україні потребує цілісної модернізації правових засад, зміцнення інституційної спроможності територіальних громад та посилення демократичної участі населення. Сформульовані висновки та рекомендації спрямовані на удосконалення правового регулювання, наближення української моделі місцевого самоврядування до європейських стандартів і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій. Їх реалізація сприятиме підвищенню ефективності публічного врядування, зміцненню локальної демократії та формуванню спроможних громад, здатних якісно реагувати на сучасні виклики та потреби населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

3. Європейська хартія місцевого самоврядування: міжнародний документ від 15.10.1985. Офіційний вісник України. 2015. № 39. Ст. 1-14.

4. Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Київ: Центр політико-правових реформ, 2021. С. 45-78.

5. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2020. С. 112-145.

6. Кравченко В. В., Пітцик М. В. Муніципальне право України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2019. С. 67-89.

7. Колодій А. М. Конституційне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. С. 234-267.

8. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. Мюнхен: Українська Вільна Академія Наук, 1963. С. 89-112.

9. Погорілко В. Ф., Фрицький О. Ф. Муніципальне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 156-189.

10. Авер'янов В. Б. Державне управління: теорія і практика. Київ: Юрінком Інтер, 2019. С. 201-234.

11. Журавський В. С., Серьогін В. О., Ярмиш О. Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник. Київ: Ін Юре, 2020. С. 178-211.

12. Куйбіда В. С., Толкованов В. В. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні. Київ: Крамар, 2020. С. 56-89.

13. Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю. Державне управління: навч. посіб. Київ: Знання, 2019. С. 298-334.

14. Шаров Ю. П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті: концептуальні аспекти. Київ: Вид-во УАДУ, 2020. С. 112-145.

15. Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування: світовий та український досвід. Київ: Заповіт, 2021. С. 67-102.

16. Баймуратов М. О. Публічна самоврядна (муніципальна) влада в Україні: становлення та розвиток. Одеса: Юридична література, 2019. С. 145-178.

17. Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. Місцеве самоврядування в Україні: навч. посіб. Київ: Атіка, 2020. С. 89-121.

18. Гладій В. І. Органи місцевого самоврядування в системі публічної влади. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 201-234.

19. Слинько Д. В. Муніципальне право України: курс лекцій. Харків: Консум, 2020. С. 156-189.

20. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. Урядовий кур'єр. 2014. № 67. С. 5-12.

21. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз. Київ: КНТ, 2019. С. 234-267.

22. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України. Київ: Юридична думка, 2020. С. 178-211.

23. Серьогіна С. Г. Муніципальне право України: підручник. Харків: Консум, 2019. С. 145-178.

24. Чиркін В. Є. Публічне управління: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. С. 267-302.

25. Decentralization and Local Governance in Ukraine: Assessment and Recommendations / USAID. Kyiv, 2020. P. 45-78.

26. Васильєва Н. В. Місцеве самоврядування: сучасні концепції. Київ: Парлам. вид-во, 2021. С. 112-145.

27. Григор'єв В. А. Інститути громадянського суспільства в механізмі місцевого самоврядування. Київ: Логос, 2020. С. 89-123.

28. Забзалюк Д. Є. Місцеве самоврядування в системі інститутів народовладдя. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 156-189.

29. Копиленко О. Л., Шаповал В. М. Конституційне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2020. С. 234-267.

30. Лазор О. Д., Лазор О. Я. Публічне адміністрування: навч. посіб. Київ: Національна академія управління, 2019. С. 201-234.

31. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 91.

32. Матвієнко А. С. Політична участь громадян в умовах децентралізації. Київ: ІПіЕНД, 2020. С. 178-211.

33. Молодожен Ю. Б. Місцеве самоврядування як основа громадянського суспільства. Київ: Юрінком Інтер, 2019. С. 145-178.

34. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління: навч. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, 2020. С. 89-121.

35. Одінцова Г. С. Теорія та історія державного управління: навч. посіб. Харків: ХарРІ НАДУ, 2019. С. 267-302.

36. Пашко Л. А. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Київ: Парлам. вид-во, 2021. С. 112-145.

37. Петришина М. О. Децентралізація влади як засіб розвитку місцевого самоврядування. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 156-189.

38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування: Закон України від 10.12.2015 № 888-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 3. Ст. 25.

39. Романенко Є. О. Комунікативна взаємодія органів публічної влади: теорія і практика. Київ: Парлам. вид-во, 2020. С. 201-234.

40. Скрипнюк О. В. Демократія в Україні: теорія і практика. Київ: Ін Юре, 2019. С. 178-211.

41. Солов'йов С. Г. Конституційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні. Київ: Аттіка, 2020. С. 145-178.

42. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: підручник. Київ: Атіка, 2019. С. 267-302.

43. Тимощук В. П. Адміністративна процедура та адміністративні послуги: зарубіжний досвід і пропозиції для України. Київ: Факт, 2020. С. 89-121.

44. Трубін І. О. Суб'єкти соціальної структури в процесах місцевого самоврядування. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 234-267.

45. Ухвала Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статті 140 Конституції України: рішення від 16.04.2009 № 7-рп/2009. Офіційний вісник України. 2009. № 31. Ст. 1060.

46. Чернеженко О. М. Громадянське суспільство і місцеве самоврядування: проблеми взаємодії. Київ: Юрінком Інтер, 2020. С. 156-189.

47. Шкабаро В. М. Правові форми діяльності органів місцевого самоврядування. Київ: ІПіЕНД, 2019. С. 201-234.

48. European Standards of Good Administration / Council of Europe. Strasbourg, 2021. P. 67-102.

49. Ярмиш О. Н. Камаралістика як наука і навчальна дисципліна: історія і сучасність. Харків: Золота миля, 2019. С. 145-178.

50. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50-51. Ст. 572.

51. Васильєва О. І. Фінансове забезпечення місцевого самоврядування в Україні. Київ: Логос, 2020. С. 178-211.

52. Гнидюк Н. А., Кулеба А. В. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. Київ: Парлам. вид-во, 2021. С. 112-145.

53. Гурне Б. Державне управління / пер. з франц. В. Шовкуна. Київ: Основи, 1993. С. 89-121.

54. Дем’янчук О. П. Публічні послуги як категорія адміністративного права. Київ: Аттіка, 2020. С. 234-267.

55. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми: монографія / кер. авт. кол. В. М. Князєв. Київ: Міленіум, 2019. С. 267-302.

56. Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції / ред. Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін. Київ: НАДУ, 2020. С. 156-189.

57. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави. Київ: НІСД, 2019. С. 201-234.

58. Журавський В. С. Реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади в Україні. Київ: Фенікс, 2020. С. 145-178.

59. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. С. 178-211.

60. Конституційні акти України. 1917-1920: невідомі конституції України / упоряд. Т. Гунчак. Київ: Філадельфія, 1992. С. 89-123.

61. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування. Київ: Атіка, 2021. С. 234-267.

62. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні. Київ: Софія-А, 2020. С. 267-302.

63. Любченко П. М. Компетенція місцевих органів влади. Харків: Одіссей, 2019. С. 156-189.

64. Місцеві фінанси: підручник / за ред. О. П. Кириленко. Київ: Знання, 2020. С. 201-234.

65. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 вересня 2020 р. / Мінрегіон України. Київ, 2020. С. 5-34.

66. Муніципальний менеджмент: підручник / за ред. Ю. П. Шарова. Київ: Аттіка, 2019. С. 178-211.

67. Олуйко В. М. Адміністративна процедура: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. С. 89-134.

68. Парламентаризм та парламентська діяльність: словник-довідник / уклад. В. А. Гошовська та ін. Київ: НАДУ, 2020. С. 267-302.

69. Пітцик М. В. Місцеве самоврядування в політичній системі суспільства: організаційно-правові аспекти. Київ: Атіка, 2019. С. 145-178.

70. Регіональна політика в країнах Європи: уроки для України / за ред. С. Максименка. Київ: Логос, 2020. С. 201-234.

71. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. Київ: Ін Юре, 2019. С. 156-189.

72. Стратегічне планування розвитку об'єднаних територіальних громад / за ред. Ю. Молодожена. Київ: Парлам. вид-во, 2021. С. 112-145.

73. Тодишев О. Ю. Механізми взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Харків: ХарРІ НАДУ, 2020. С. 178-211.

74. Фінансова децентралізація: експерти оцінюють реформу та перспективи України / за ред. А. Ткачука. Київ: Софія, 2021. С. 67-102.

75. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.

76. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник. Київ: Артек, 2020. С. 234-267.

77. Шемшученко Ю. С. Правові проблеми екології. Київ: Юридична думка, 2019. С. 145-178.

78. Щербанюк О. В. Взаємовідносини державних і самоврядних органів: конституційно-правові аспекти. Київ: Логос, 2020. С. 201-234.

79. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998-2004. Т. 4. С. 178-211.

80. Local Democracy in Europe / Council of Europe Congress. Strasbourg, 2021. P. 89-123.